

**MINISTERUL CULTURII AL REPUBLICII MOLDOVA
ACADEMIA DE MUZICĂ, TEATRU ȘI ARTE PLASTICE
FACULTATEA ARTĂ TEATRALĂ, COREGRAFICĂ ȘI MULTIMEDIA
CATEDRA MANAGEMENT ARTISTIC ȘI CULTUROLOGIE**

Andrei PROHIN

**PATRIMONIUL CULTURAL MOBIL
AL REPUBLICII MOLDOVA**

Suport de curs

Chișinău, 2022

**CZU [008:7](478)(075.8)
P 94**

Patrimoniul cultural mobil al Republicii Moldova. Suport de curs

Autor:

Andrei PROHIN, doctor în istorie, lector universitar, Catedra Management artistic și culturologie, Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice.

Redactori științifici:

Dorin LOZOVANU, doctor în geografie, lector universitar, Catedra Management artistic și culturologie, Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice.

Varvara BUZILĂ, doctor în filologie, conferențiar universitar, șef Secție Etnografie, Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală (§ 10, 11).

Sergiu BODEAN, muzeograf, arheolog, Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală (§ 2, 3).

Recenzenți:

Ludmila LAZAREV, doctor în istorie, conferențiar universitar, șef Departament *Științe socio-umanistice și limbi moderne*, Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice.

Teodor CANDU, doctor în istorie, conferențiar cercetător, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova.

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII DIN REPUBLICA MOLDOVA

Prohin, Andrei.

Patrimoniul cultural mobil al Republicii Moldova : Suport de curs / Andrei Prohin ; redactori științifici: Dorin Lozovanu [et al.] ; Ministerul Culturii al Republicii Moldova, Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice, Facultatea Artă Teatrală, Coregrafică și Multimedia, Catedra Management Artistic și Culturologie. – Chișinău : [S. n.], 2023. – 77 p. : fig. color.

Cerințe de sistem: PDF Reader.

Adnot. paral.: lb. rom., engl. – Referințe bibliogr.: p. 63-66 (63 tit.).

ISBN 978-9975-176-00-2 (PDF).

[008:7](478)(075.8)

P 94

CUPRINS

ADNOTARE	4
PRELIMINARII	5
UNITĂȚI DE CONȚINUT	
1. Introducere în studiul patrimoniului cultural	7
2. Patrimoniul arheologic mobil	11
3. Patrimoniul numismatic	14
4. Patrimoniul de carte veche	17
5. Patrimoniul arhivistic	21
6. Patrimoniul filatelic	24
7. Fotografia – obiect de patrimoniu	29
8. Creațiile de artă plastică	32
9. Obiectele de cult bisericesc	37
10. Patrimoniul gospodăriei tradiționale	41
11. Țesăturile tradiționale	44
12. Piese de cultură urbană	49
13. Piese de științe ale naturii	52
14. Factorii ce periclitează integritatea patrimoniului mobil	55
15. Norme legale pentru protejarea patrimoniului mobil	59
BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ	63
ILUSTRĂȚII	67

ADNOTARE

Suportul de curs „Patrimoniul cultural mobil al Republicii Moldova” e destinat masteranzilor de la specialitatea *Patrimoniul cultural și manifestări artistice*, Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice. Lucrarea cuprinde o introducere, obiectivele disciplinei, câte o prelegere rezumativă pentru fiecare temă. Cursul presupune familiarizarea cu diverse tipuri de patrimoniu mobil: vestigii arheologice, numismatică, manuscrise și tipărituri vechi, documente de arhivă, emisiuni filatelice, fotografii, tablouri, obiecte bisericesti, bunuri din gospodăria țărănească, țesături tradiționale, piese de cultură urbană și de științe ale naturii. Fiecare categorie menționată este analizată în baza valorilor de patrimoniu din Republica Moldova. Ultimele teme sunt consacrate cauzelor dispariției bunurilor patrimoniale și instrumentelor legale de protejare a lor. Lucrarea se încheie cu o bibliografie selectivă de ediții tipărite și surse electronice. Parcurgând unitățile de conținut, masteranzii vor însuși informații despre principalele valori de patrimoniu mobil ale țării noastre, își vor forma competențe de analiză a diferitor tipuri de bunuri culturale etc. Suportul de curs poate fi utilizat, în egală măsură, de muzeografi, bibliotecari, ghizi de turism și toți cei interesați de patrimoniul cultural al Republicii Moldova.

Cuvinte-cheie: *patrimoniu mobil, arheologie, monede, cărți, filatelie, protejare.*

ANNOTATION

The course guide “Movable cultural heritage of the Republic of Moldova” is intended for MA students, specialisation *Cultural heritage and artistic events*, Academy of Music, Theatre and Fine Arts. The work comprises an introduction, the goals of the discipline, brief lectures for each topic. During the course one gets acquainted to various kinds of movable heritage: archaeological remains, coins, manuscripts and old print editions, archival documents, philatelic items, photos, paintings, church objects, properties from the peasant household, traditional fabrics, items from the urban culture and natural sciences. Each of the mentioned categories was analysed based on heritage values from the Republic of Moldova. The last topics are dedicated to the causes why cultural properties disappear and to legal instruments for protecting them. The work ends with a select bibliography comprising print editions and electronic resources. Studying the content units, students will gain information about the main values of the movable heritage of our country, will develop skills of analysing different kinds of cultural properties etc. The course guide may be used as well by museum employees, librarians, tourist guides and everyone who is interested in the cultural heritage of the Republic of Moldova.

Keywords: *movable heritage, archaeology, coins, books, philately, protection.*

PRELIMINARII

Cursul universitar *Patrimoniul cultural mobil* cuprinde noțiuni și abordări teoretice ale patrimoniului cultural, varietatea sa tipologică, prezentări ale celor mai valoroase piese de patrimoniu mobil din Republica Moldova, probleme de protejare și valorificare a bunurilor culturale. Pe parcursul unui semestru, masteranzii se vor familiariza cu specificul diferitor categorii de patrimoniu mobil, colecții și piese de patrimoniu reprezentative din republică, precum și cu activitatea instituțiilor care le gestionează. Activitățile de la seminare le vor ajuta să obțină competențe de a identifica piese de patrimoniu referitoare la un anumit subiect, regiune sau perioadă istorică etc.; a estima valoarea istorică, artistică și culturală a diferitor obiecte de patrimoniu mobil; a îmbogăți colecțiile existente cu noi piese de valoare; a valorifica patrimoniul cultural în scop științific, educațional, artistic.

Patrimoniul cultural e un subiect de actualitate majoră în Republica Moldova. Cercetătorii contemporani apreciază patrimoniul cultural drept fundament al identității etno-culturale, expresie a memoriei colective a unei comunități. Prin studierea valorilor patrimoniale, putem înțelege mai profund trecutul nostru, procesele care au modelat profilul spiritual al poporului român, elementele care ne individualizează sau ne apropie de alte culturi. Obiectele de patrimoniu teaurizează experiența mai multor generații, în diverse domenii de activitate și creație umană. Studierea patrimoniului reprezintă astfel o modalitate de a însuși experiența predecesorilor și a o transmite următoarelor generații.

O parte considerabilă a patrimoniului nostru național a fost înstrăinată, distrusă ori se află în proces de degradare. În consecință, se impune sensibilizarea întregii societăți față de necesitatea salvării valorilor noastre culturale. Concomitent, deținătorii și responsabilii de gestionarea patrimoniului cultural trebuie să posede cunoștințe și competențe de specialitate pentru a asigura păstrarea și valorificarea sa adecvată. Pe plan mondial, patrimoniul cultural a devenit o importantă resursă pentru dezvoltarea durabilă a societății. Acesta reprezintă o șansă de a atrage turiști și investitori, de a iniția proiecte de cooperare internațională și a crea noi locuri de muncă.

Cursul *Patrimoniul cultural mobil* e adresat masteranzilor care anterior au studiat diverse discipline umaniste și artistice, fără a avea neapărat cunoștințe aprofundate de istorie, etnografie sau arte plastice. Ținând cont de nivelul diferit de pregătire al auditorilor, ne propunem să-i familiarizăm cu noțiuni din domeniile istoriei, arheologiei, artelor plastice, etnografiei, muzeografiei, necesare pentru a caracteriza multilateral și a estima valoarea

diferitor bunuri culturale. În funcție de complexitate, obiectivele cursului se ierarhizează astfel:

La nivel de cunoaștere și înțelegere

- să definească principalele noțiuni ale disciplinei;
- să clasifice tipologic piesele de patrimoniu cultural mobil;
- să exemplifice piese aparținând diferitor categorii de patrimoniu cultural mobil;
- să numească instituții deținătoare de patrimoniu din republică;
- să identifice autoritățile responsabile de gestionarea patrimoniului cultural în republică;
- să indice factorii care periclitizează integritatea patrimoniului cultural mobil;
- să exemplifice bunuri culturale înstrăinate de pe teritoriul Republicii Moldova;

La nivel de aplicare

- să caracterizeze particularitățile diferitor categorii de patrimoniu mobil;
- să elaboreze descrieri de specialitate ale pieselor de patrimoniu mobil;
- să aplice terminologia de specialitate în evaluarea pieselor de patrimoniu;
- să analizeze interdisciplinar diverse piese de patrimoniu cultural mobil;
- să argumenteze valoarea patrimonială a bunurilor culturale;
- să rezume informații privind bunurile culturale, utilizând literatura de specialitate;
- să determine modalitățile de contracarare a exportului de bunuri culturale;

La nivel de integrare

- să aprecieze semnificațiile patrimoniului mobil în societatea contemporană;
- să redacteze articole dedicate valorilor patrimoniului cultural mobil;
- să elaboreze proiecte de valorificare a patrimoniului cultural mobil;
- să propună soluții pentru protejarea patrimoniului cultural mobil.

Cunoștințele și competențele dobândite pe parcursul cursului le vor permite absolvenților să activeze în muzee, biblioteci, case de cultură, centre educaționale și științifice, școli, universități, în organizații turistice și mass-media. Indiferent de domeniile în care se vor manifesta absolvenții, ne propunem să le cultivăm respectul și responsabilitatea față de moștenirea noastră culturală. Prezentul suport de curs are un caracter compilativ, fiind alcătuit în baza edițiilor indicate în bibliografie și a altor publicații de specialitate.

1. INTRODUCERE ÎN STUDIUL PATRIMONIULUI CULTURAL

1. Definiții și noțiuni-cheie.

2. Clasificări ale patrimoniului.

3. Patrimoniul cultural și societatea.

1. Definiții și noțiuni-cheie. Cuvântul *patrimoniu* provine din limba latină. În Roma antică, *patrimonium* însemna „proprietate moștenită de la părinți, avere”¹. Termenul se folosea pentru a distinge averea primită de la părinți (*patrimonium*) față de cea obținută prin căsătorie (*matrimonium*). Nu întâmplător, *patrimonium* are la rădăcină cuvântul *pater* „tată”. Până și reputația părintelui, sugera Cicero, poate deveni un patrimoniu. Cuvântul *patrimonium* mai desemna bunurile întregii societății (sintagma *patrimonium populi* semnifica „tezaur public”). În Occidentul medieval, averile Bisericii catolice erau supranumite *patrimoniul Celui Răstignit* sau *patrimoniul săracilor*². Se subînțelegea că bunurile respective aparțin săracilor. Istoria termenului *patrimoniu* relevă două aspecte definitorii ale noțiunii, valabile până astăzi: a) *patrimoniul* reprezintă o moștenire primită de la predecesori; b) *patrimoniul* denumește bunurile deținute în comun de membrii unei comunități.

Ideea de *patrimoniu cultural național* apare în Epoca Luminilor (sec. XVII-XVIII). În timpul Marii Revoluții Franceze din 1789, este realizat primul repertoriu al operelor de artă din Franța, având importanță națională: monumente, locuințe, tablouri, sculpturi etc. Statul francez le lua sub ocrotirea sa. Această accepțiune a *patrimoniului cultural*, identificat cu monumentele și operele de artă, a durat pe parcursul sec. al XIX-lea și în primele decenii ale sec. al XX-lea. După al Doilea Război Mondial, sensul noțiunii de *patrimoniu cultural* s-a lărgit considerabil. Ea tinde să cuprindă orice mărturie a activității umane (opere literare, muzicale, vestigii arheologice, fotografii, filme, etc.), având valoare istorică, artistică, științifică, memorială. Dacă anterior *patrimoniul cultural* includea preponderent capodopere artistice, aparținând elitelor, în perioada postbelică, viziunea asupra patrimoniului se democratizează. Patrimoniul reunește și obiectele cotidiene, dispozitivele tehnice, clădirile

---

¹ Gh. Guțu. *Dicționar latin-român*. Ediția a II-a revăzută și adăugită. București: Humanitas, 2003, p. 950, s.v. „patrimonium”.

² <https://www.lalanguefrancaise.com/dictionnaire/definition/patrimoine> (accesat 26.12.2022).

fabricilor, credințele, obiceiurile, meșteșugurile populare etc. Toate aceste creații formează moștenirea culturală a unei societăți.

Specialiștii contemporani propun mai multe definiții ale noțiunii de *patrimoniu cultural*. Fiecare definiție evidențiază un aspect semnificativ al noțiunii:

- „ansamblul bunurilor identificate ca atare, indiferent de regimul de proprietate asupra acestora, care reprezintă o mărturie și o expresie a valorilor, credințelor, cunoștințelor și tradițiilor aflate în continuă evoluție; cuprinde toate elementele rezultate din interacțiunea, de-a lungul timpului, între factorii umani și cei naturali”³;

- „totalitatea bunurilor culturale mobile și imobile care prezintă o valoare deosebită – determinată ca atare – și sunt reprezentative pentru istoria unui popor, având virtutea să o desemneze pe aceasta”⁴;

- „principala mărturie a contribuției istorice a unei națiuni la civilizația universală”⁵;

- „ansamblul bunurilor culturale, inclusiv cele imobile de pe tot teritoriul național, și nu numai de pe teritoriul național ci și pe cele legate de teritoriul național, dar numai cele de valoare deosebită”⁶;

- „componenta moștenită a culturii, prezentă în viața de astăzi sub forma unor vestigii materiale și imateriale, precum și în tipare culturale”⁷;

- „moștenirea artefactelor materiale și atributelor imateriale ale unui grup ori societăți, care sunt moștenite de la generațiile precedente, păstrate în prezent și transmise în beneficiul viitoarelor generații”⁸;

- „moștenirea culturală pe care am primit-o din trecut, pe care o trăim în prezent și pe care o vom transmite generațiilor viitoare”⁹;

- „un ansamblu de resurse moștenite din trecut pe care persoanele le consideră [...] ca o reflectare și o expresie a valorilor, credințelor, cunoștințelor și tradițiilor lor în continuă evoluție”¹⁰;

---

³ Lege nr. 182 din 25 octombrie 2000 privind protejarea patrimoniului cultural național mobil, art. 1(2). <http://www.cimec.ro/Legislatie/L-182-2000-Patrimoniu-mobil-republicata-2014.pdf> (accesat 06.02.2023).

⁴ I. Opreș. *Transmuzeografia*. București: Oscar Print, 2000, p. 22, apud *Noi tendințe în protecția și promovarea patrimoniului cultural național și european. Materialele Conferinței științifice, 27-28 septembrie 2013*. Chișinău: Pontos, 2013, p. 9.

⁵ E. Ploșniță, „Patrimoniu și patrimoniologie în sistemul educațional al Republicii Moldova: actualitate și necesitate”, în *Noi tendințe în protecția și promovarea patrimoniului cultural național și european...*, p. 10.

⁶ E. Ploșniță, M. Ursu. *Enciclopedia muzeologiei din Republica Moldova*. Chișinău: Tyragetia, 2011, p. 201.

⁷ V. Cavruc, Gh. Postică, „Salvgardarea patrimoniului cultural național al Republicii Moldova”, în *Akados*, nr. 2(17), iunie 2010, p. 38.

⁸ <https://unesco.org.tr/Pages/654/295/Tangible-Cultural-Heritage-Expertise-Committee> (accesat 27.12.2022).

⁹ <https://en.unesco.org/fieldoffice/santiago/cultura/patrimonio> (accesat 27.12.2022).

¹⁰ „Convenția-cadru a Consiliului Europei privind valoarea patrimoniului cultural pentru societate, Faro, 27 octombrie 2005”, în *Protecția juridică a patrimoniului arheologic. Culegere de acte normative și convenții*

• „un set de valori materiale și imateriale, și de expresii [culturale] pe care oamenii le aleg și le identifică, indiferent de apartenența lor, drept o reflectare și o expresie a identităților, credințelor, cunoștințelor și tradițiilor proprii, precum și a mediilor lor de viață, care merită protejate și puse în valoare de generațiile contemporane și transmise generațiilor viitoare”¹¹.

Alături de noțiunea de *patrimoniu cultural*, în lucrările de specialitate, mai întâlnim frecvent sintagma *bun cultural*. Aceasta denumește obiectele cu valoare istorică, artistică, științifică sau cu o altă semnificație culturală; sinonim: obiect de patrimoniu.

2. Clasificări ale patrimoniului. În funcție de origine, *patrimoniul* se clasifică în *cultural* (include monumente, sculpturi, picturi, vestigii arheologice, monede, etc.) și *natural* (formațiuni geologice, peșteri, cascade, păduri, specii valoroase de păsări și animale). Specialiștii mai evidențiază existența unui *patrimoniu mixt* care include atât creații naturale, cât și umane. Muntele Athos, de exemplu, a fost înscris în *Lista patrimoniului mondial UNESCO* pentru frumusețea peisajului natural, pădurile mediteraneene bine păstrate, arhitectura mănăstirilor ortodoxe, picturile murale, icoanele, broderiile și manuscrisele valoroase păstrate la mănăstirile athonite.

Patrimoniul cultural se clasifică în *material* (include obiecte tangibile) și *imaterial* (constă din cunoștințe despre natură și univers, tradiții orale, sărbători, tehnici meșteșugărești, etc., create și transmise din generație în generație). La rândul său, *patrimoniul cultural material* poate fi *mobil* (vestimentație, obiecte de uz cotidian, cărți, tablouri) sau *imobil* (cetăți, biserici, locuințe). Există o strânsă legătură între diversele forme de patrimoniu. Elementele patrimoniului *imaterial* se manifestă prin intermediul obiectelor materiale. De exemplu, cunoștințele și tehnicile tradiționale de țesut constituie un patrimoniu imaterial. Ele se transpun în viață doar cu ajutorul uneltelor de muncă și sunt reflectate în obiecte materiale (covoare, ștergere etc.). Într-un sit arheologic, adesea coexistă elemente de patrimoniu *imobil* (ruinele clădirilor, fortificațiilor) și *mobil* (unelte de muncă, vase, arme, monede).

Din punctul de vedere al valorii lor, piesele de patrimoniu pot avea importanță:

- individuală, familială (obiecte care ne amintesc despre părinți, bunici și alte rude);
- locală, regională (piese ce reflectă istoria unei localități sau regiuni);
- națională (obiecte care ilustrează reperi din istoria țării, creații de valoare națională);

---

internaționale. Coord.: S. Musteață. Chișinău: Editura Ruxanda, 2010, p. 156.

¹¹ *Recommendation concerning the Protection and Promotion of Museums and Collections, their Diversity and their Role in Society. Adopted by the General Conference at its 38th Session. Paris, 17 November 2015.* UNESCO, 2016, p. 7, 17, 37 (art. 6).

- mondială (creații ce marchează o etapă importantă în dezvoltarea științelor, artelor, literaturii etc., la nivelul întregii umanități).

3. Patrimoniul cultural și societatea. În viața individului și a societății, patrimoniul cultural deține semnificații majore. Prin intermediul obiectelor de patrimoniu, păstrăm amintirea despre familia noastră, istoria localității de baștină și a poporului din care facem parte. Patrimoniul ilustrează evenimente și procese istorice, modul de viață, valorile și credințele împărtășite de o comunitate. Spre deosebire de cărți sau filme, obiectele de patrimoniu ne permit contactul fizic cu trecutul, pentru a-l cunoaște mai amănunțit.

Patrimoniul cultural ocupă un loc esențial în afirmarea identității unui popor, ilustrându-i istoria, momentele de glorie și suferințe, specificul cultural, relațiile cu alte etnii, aportul în civilizația umană. Patrimoniul are capacitatea de a uni oamenii în jurul unor amintiri și valori comune. Patrimoniul contribuie la formarea memoriei colective a societății și, în ultimă instanță, la crearea națiunii – o comunitate de oameni uniți prin aceeași limbă, cultură și trecut comun. În funcție de imaginea despre sine și năzuințele spre care tinde, societatea alege obiectele ce o reprezintă și care merită transmise următoarelor generații. Pot exista obiecte valoroase în aspect istoric sau artistic, dar care, într-un anumit context istoric, nu mai sunt considerate importante. De exemplu, în perioada sovietică, religia era privită drept „opiu al poporului”, un factor negativ în evoluția omenirii. În consecință, puterea comunistă a abandonat sau chiar a distrus intenționat locașuri de cult, icoane, cărți bisericești etc., având o mare valoare culturală.

Unii autori susțin că patrimoniul e rezultatul unui proces complex de selecție a obiectelor din trecut și de investire a lor cu semnificații actuale. Merită studiat nu numai patrimoniul în sine, dar și procesul de „producere” a patrimoniului. În acest proces participă elitele intelectuale, politice, locuitorii comunităților. Ei pot avea diferite viziuni despre aceleași evenimente istorice, respectiv, aprecierea obiectelor de patrimoniu se va deosebi. De asemenea, discursul despre identitatea și patrimoniul unui popor poate ascunde mize politice.

În prezent, patrimoniul cultural este apreciat drept o resursă importantă pentru dezvoltarea multilaterală a societății. Monumentele istorice și cele naturale, fiind conservate și amenajate pentru vizitare, pot contribui la dezvoltarea turismului și a industriilor culturale din regiune. Elementele vii ale patrimoniului *imaterial*, adică cele care continuă a fi practicate în prezent, ne pot oferi soluții pentru diverse necesități contemporane. Bunăoară, remediile medicinei populare, cu caracter naturist, completează reușit medicina modernă.

Meșterii populari creează manual obiecte decorative, reprezentând meserii tradiționale, care se bucură de popularitate între amatorii de artă populară și oaspeții din străinătate.

Bibliografie recomandată:

E Ploșniță, „Patrimoniu și patrimoniologie în sistemul educațional al Republicii Moldova: actualitate și necesitate”, în *Noi tendințe în protecția și promovarea patrimoniului cultural național și european*. Chișinău: Pontos, 2013, p. 8-15.

G. Boda. *Perspective și interpretări ale muzeologiei și patrimoniului în secolele XX-XXI*. Târgoviște: Editura Cetatea de scaun, 2018, p. 116-138.

J.-P. Babelon, A. Chastel. *La notion de patrimoine*. Paris: Editions Liana Levi, 1994, p. 57-106.

D. Lowenthal. *The Heritage Crusade and the Spoils of History*. Cambridge University Press, 2009, p. 1-30.

Temă pentru lucru individual:

Realizați o investigație la tema: „Obiecte de patrimoniu cultural în familia/localitatea mea”.

2. PATRIMONIUL ARHEOLOGIC MOBIL

1. Noțiuni-cheie ale arheologiei. Vestigii preistorice.

2. Piese de patrimoniu mobil din Antichitate.

3. Valori patrimoniale din Evul Mediu.

1. Noțiuni-cheie ale arheologiei. Vestigii preistorice. Patrimoniul arheologic cuprinde *vestigiiile* (urmele, rămășițele) materiale descoperite în pământ, la suprafața acestuia ori sub apă. Prin intermediul vestigiilor arheologice, putem reconstitui diverse realități (social-economice, politice, culturale) din trecut. Arheologia furnizează mărturii, în special, privind perioadele pentru care nu s-au păstrat izvoare scrise (Preistorie, Protoistorie), precum și pentru Antichitate. Totuși, cu ajutorul săpăturilor arheologice se obțin date valoroase și pentru cunoașterea epocilor de mai târziu. În acest sens, distingem *arheologia medievală*, *arheologia creștină* sau *bisericească* (preocupată de istoria și arhitectura lăcașelor de cult), *arheologia industrială* (studiază obiectivele industriale și căile de comunicație din perioadele

modernă și contemporană). Din patrimoniul arheologic mobil fac parte uneltele de muncă, vasele, armele și echipamentul militar, podoabele și piesele de port, obiectele de artă, elementele arhitectonice, etc. Piesele arheologice mai sunt numite *artefacte*, adică obiecte confecționate de mâna omului. Ansamblul vestigiilor ce caracterizează cultura unei anumite comunități istorice, au trăsături comune, aparțin aceluiași areal geografic și perioade de timp, formează o *cultură arheologică*. Denumirile culturilor arheologice provin de la localitatea/localitățile unde s-au descoperit, pentru prima dată, vestigiile respective (*Cultura Cucuteni-Tripolie*, *Cultura Chișinău-Corlăteni*, *Cultura Monteoru*), de la hidronime (*Cultura Bugo-Nistoreană*), de la etnonime (*cultura getică*, *cultura scitică* etc.), de la anumite trăsături caracteristice ale vestigiilor descoperite (*cultura amforelor sferice*, *cultura câmpurilor cu urne*).

Cele mai vechi vestigii arheologice descoperite în spațiul pruto-nistrean datează din Paleolitic (epoca veche a pietrei), perioadă cuprinsă în intervalul cronologic 500 000 – 10 000 î.Hr. Primele urme ale activității umane s-au descoperit în grotle de lângă satele Duruitoarea Veche (r. Râșcani), Ofatinți (Transnistria), Brânzeni (r. Edineț) ș.a. Artefactele descoperite reprezintă unelte de muncă, arme și podoabe, confecționate din piatră sau os. Patrimoniul preistoric mobil se diversifică tipologic și ca materie primă pe parcursul Mezoliticului, Neoliticului și Eneoliticului. Omul descoperă treptat procedeul de confecționare a vaselor ceramice, șlefuire și perforare (găurire) a pietrei, țesutul, prelucrarea metalelor.

Dintre culturile preistorice de pe teritoriul republicii, o valoare deosebită revine vestigiilor Culturii Cucuteni-Tripolie. Denumirea sa provine de la satele Cucuteni, jud. Iași, și Tripolie, reg. Kiev, unde s-au descoperit primele vestigii ale culturii respective. Este considerată cea mai veche civilizație europeană, care a precedat civilizațiile sumeriană și egipteană. A existat timp de aproape două milenii (5200 – 3200 î.Hr.). Cultura a fost răspândită între munții Carpați și fluviul Nipru, pe teritoriile actuale ale României, Republicii Moldova și Ucrainei. Prin valoarea artistică, se remarcă ceramica pictată în două sau trei culori (roșu, negru, alb). Pe vasele Culturii Cucuteni întâlnim compoziții complexe, cu plante, animale și oameni. Toate figurile sunt redată stilizat. Ceramica de Cucuteni includea vase cu forme neobișnuite, probabil, utilizate în ritualurile religioase: vase-binoclu, vase zoomorfe (în formă de animale) și antropomorfe (având trăsăturile feței umane sau care imaginează un grup de persoane prinse într-o horă etc.). Din cultura menționată provin multe statuete feminine, modelate din lut. Unele statuete au la piept ornamente ce amintesc podoabe, amulete. Figuri de femei mai întâlnim pictate pe unele vase de ceramică (Fig. 1). Imaginile respective sunt considerate mărturii ale cultului pentru o divinitate feminină, numită

convențional „Marea Zeiță”. Probabil, zeița era venerată pentru a asigura perpetuarea vieții omenеști, fertilitatea pămъntului și renașterea anuală a vegetației.

În satul Cărbuna, r. Ialoveni, s-a descoperit un tezaur din perioada timpurie a culturii (mil. V î.Hr.). Este cel mai vechi tezaur arheologic din Republica Moldova. Tezaurul de la Cărbuna constă din peste 800 de piese: toporașe de marmură și aramă, brățări, mărgelile din scoici, dinți de cerb și de om; plăci de aramă, în formă de figuri omenеști; mărgelile de aramă și piatră etc.

2. Piese de patrimoniu mobil din Antichitate. La hotarul mileniilor II-I î.Hr., pe teritoriul Europei de Sud-Est se răspândesc tracii – o populație cuprinzând peste 100 de triburi, din care făceau parte triburile geților și dacilor. Din patrimoniul mobil geto-dac, s-au păstrat arme, vase de ceramică, podoabe. În arta geto-dacilor întâlnim imaginea războinicului (supranumit „Cavalerul Trac”), calul, precum și o figură feminină, identificată de cercetători cu zeița tracică Bendis. Dintre bijuteriile dacice, sunt celebre brățările în formă de spirală, terminate în capete de șarpe. În apropierea satului Mateuți, r. Rezina, a fost descoperit un tezaur de podoabe getice din secolele IV-III î.Hr. Tezaurul conține un colan, brățări spiralice și verigi, toate din argint, precum și o verigă din aur. Câteva piese au terminațiile în formă de cap de șarpe, posibil, de viperă. Unii savanți presupun că brățările cu capete de șarpe, potrivit credințelor timpului, le confereau purtătorilor puteri magice asupra ființelor htoniene (de sub pămъnt).

În a doua jumătate a secolului al VII-lea – sec. V î.Hr., pe litoralul de vest al Mării Negre au fost întemeiate mai multe colonii grecești: Olbia, Histria, Tyras, Tomis, Callatis etc. Dovezi ale relațiilor comerciale dintre geto-daci și greci o constituie fragmentele de amfore, statuetele, bijuteriile și monedele grecești, descoperite la noi și în România. Unele vase sunt decorate cu imagini mitologice (Fig. 2).

3. Valori patrimoniale din Evul Mediu. Pe parcursul mileniului I – începutul mileniului II d.Hr., în spațiul românesc s-au perindat mai multe popoare migratoare: sarmați, huni, goți, slavi, cumani ș.a. Prezența lor e atestată prin așezări, necropole, piese utilitare, podoabe, arme. De asemenea, se întâlnesc obiecte de cult creștin – cruci, engolpioane, opaite, dovadă că pe acest teritoriu, încă din Antichitate, au locuit creștini.

Ultimul val de migratori, pătruns la mijlocul secolului al XIII-lea, în spațiul românesc, l-au reprezentat mongolii. În China și Europa, mongolii erau numiți frecvent *tătari*, după

numele unuia dintre cele mai vestite grupuri de triburi din Mongolia¹². Statul mongolilor, supranumit „Hoarda de Aur”, ocupa un teritoriu imens: de la Oceanul Pacific până la cursul inferior al Dunării, din Siberia până la Golful Persic și Munții Himalaia. În apropierea satelor Butuceni și Trebujeni (Orheiul Vechi), mongolii întemeiază unul din primele orașe medievale de la noi – Șehr al-Cedid (în traducere, „orașul nou”). Un alt oraș impunător a fost fondat lângă s. Costești, r. Ialoveni, dar nu-i cunoaștem denumirea. La Orheiul Vechi și Costești au funcționat ateliere de olărit care produceau vase de model oriental. Vasele erau decorate cu flori de lotus, ochi de păun și arabescuri specifice culturii islamice. Se remarcă farfuriile cu figuri de păsări și pești, în centru, ornamentate la margine cu motive geometrice.

Bibliografie recomandată:

T. Stavilă, C.I. Ciobanu. *Patrimoniul cultural al Republicii Moldova*. Ediția a II-a. Chișinău: Editura Arc, 2014, p. 17-47.

A. Niculiță. *Piese de giuvaiergerie antică din colecțiile Muzeului Național de Istorie a Moldovei*. Chișinău: S.n., 2018, p. 16-51.

Temă pentru lucru individual:

Descrieți două piese antice (vase de ceramică, statuete, arme, podoabe, etc.), descoperite în timpul săpăturilor arheologice pe teritoriul Republicii Moldova. Ce informații istorice ne oferă aceste piese? Care este importanța lor pentru întreaga societate?

3. PATRIMONIUL NUMISMATIC

1. Monedele antice.

2. Monedele medievale.

3. Monedele moderne și contemporane.

1. Monedele medievale. Numismatica e o disciplină auxiliară a istoriei care studiază monedele și medaliile. În continuare ne vom referi doar la monedele atestate pe teritoriul țării noastre. Monedele sunt parte integrantă a patrimoniului cultural, deoarece reprezintă mărturii istorice despre viața economică și relațiile comerciale ale locuitorilor dintre Prut și Nistru. Imaginile și inscripțiile monedelor fac referire la personalități, divinități și simboluri, oglindind astfel elemente din viața spirituală a epocii. O valoare suplimentară le poate adăuga

---

¹² V. Spinei. *Ultimele valuri migratoare de la nordul Mării Negre și al Dunării de Jos*. Iași: Editura Helios, 1996, p. 167-168.

metalul din care sunt confecționate – aur sau argint. Pentru a descrie o monedă, se utilizează mai mulți termeni de specialitate: *avers* (conține stema țării sau efigia conducătorului), *revers* (imaginea din spate, poate conține nominalul monedei), *exergă* (spațiu liber în partea de jos, pentru inscripție), *emisiune* (tip de monede produs în atelierele dintr-o anumită regiune și într-un interval cronologic determinat) ș.a.

Înainte de apariția monedelor propriu-zise, pe teritoriul nostru au circulat semne premonetare (inele, clopoței, delfinași metalici, vârfuri de săgeți). Cele mai vechi monede descoperite pe teritoriul Republicii Moldova datează din secolele V-IV î.Hr. Monedele au fost emise de coloniile grecești din nordul-vestul Mării Negre – Olbia, Tyras, Istros, Callatis ș.a. O bună parte provin din orașul Histria (numit și „Istros”, situat în actuala comună Istria din jud. Constanța), reprezentând *drahme* de argint. Cele mai vechi drahme istriene au pe avers două capete umane alăturate, unul dintre care este inversat, iar pe revers – un vultur pe delfin și legenda cetății: ISTR sau ISTRİ (Fig. 3). Monedele pot fi descoperite izolat sau în componența tezaurilor monetare. Un tezaur din monede de argint, emise la Istria și Tyras, s-a descoperit lângă satul Doroțcaia, r. Dubăsari.

Expansiunea statului macedonean, în timpul regelui Filip al II-lea și a fiului său, Alexandru cel Mare (sec. IV î.Hr.), a contribuit la răspândirea monedei macedonene. O colecție de *stateri* macedoneni, de aur și argint, s-au descoperit într-un vas de aur lângă satul Lărguța, r. Cantemir. Unii stateri au pe avers capul zeului Apollo, iar pe revers – o bigă (car antic cu două roți, tras de doi cai) și numele regelui Filip. Se presupune că tezaurul a reprezentat prețul achitat de un oraș grecesc nord-pontic unui conducător politic geto-dac, în schimbul protecției față de atacurile armate.

Geto-dacii au utilizat și imitații (falsuri) ale monedelor străine. Existau ateliere locale care emiteau asemenea piese. Astfel, un timp, au circulat imitații ale monedei macedonene. Pe vremea regelui Burebista (sec. I î.Hr.) era imitat *denarul* roman, folosit ca monedă unică a statului dac. Pe teritoriul Republicii Moldova s-au descoperit, de asemenea, monede autentice romane. Majoritatea datează din intervalul de la sfârșitul sec. I – sec. IV d.Hr. De exemplu, tezaurul de la Budăi conține monede de argint din timpul lui Constantius al II-lea (a domnit între 337-361), fiul primului împărat creștin, Constantin cel Mare.

2. Monedele medievale. După căderea Imperiului Roman, pe parcursul secolelor V-XIV, în spațiul pruto-nistean au circulat, în diferite intervale, monede bizantine, arabe, tătarești, bulgare, venețiene etc. În prima jumătate a sec. al XIV-lea, în contextul dominației statului tătaro-mongol Hoarda de Aur, au funcționat două ateliere locale de batere a

monedelor – în orașul Şehr al-Cedid (Orheiul Vechi) și lângă actualul sat Costești, r. Ialoveni. Monedele erau confecționate din aur sau aramă, având inscripții arabe și fiind destinate pieței locale. Între inscripțiile monedelor aflăm crezul musulman: „Nu există alt Dumnezeu decât Allah. Muhammad este trimisul lui Allah”.

Circulația monetară s-a intensificat după întemeierea Țării Moldovei (conform tradiției cronicărești, în 1359). Începând cu domnia lui Petru I Mușat (circa 1375-1391), în Moldova a circulat o monedă autohtonă de argint, numită **groș**. Primii groși aveau pe avers stema Moldovei (capul de bour, cu o stea între coarne), iar pe revers – un scut despicat (Fig. 4). Câteva exemplare de groși s-au descoperit și în stânga Prutului. Ulterior, moneda respectivă s-a diversificat, fiind cunoscute mai multe tipuri de groși – din timpul lui Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare etc. După cucerirea Cetății Albe și Chilieii de către otomani (1484), în Țara Moldovei începe să domine **asprul** – o monedă otomană de argint. Concomitent cu moneda locală, în Moldova medievală au mai circulat monede otomane, maghiare, poloneze, rusești, italiene, spaniole, suedeze etc. Începând din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, se răspândește **talerul** – o monedă emisă de Țările de Jos, având pe avers și revers imaginea unui leu. Această reprezentare a inspirat numele popular al monedei – *leul*. Moneda mai era numită *leu turcesc*. În 1867, în România are loc reforma monetară, fiind introdus *leul nou francez*, în valoare de 100 de bani. De la denumirea de *taler*, devenit în vorbirea curentă *daler*, a provenit cuvântul englez *dollar*. Acesta a fost adoptat în calitate de monedă oficială a SUA în 1785.

3. Monedele moderne și contemporane. În urma războiului ruso-turc din 1806-1812, Imperiul Rus anexează Moldova de la est de Prut, numind acest teritoriu Basarabia. Timp de câteva decenii, în regiune au continuat să circule diverse monede străine – *ducați* olandezi, *techini* otomani, *creițari* austrieci, *poltina* rusă etc. Autoritățile timpului au întreprins acțiuni pentru a înlocui monedele străine cu *rubla*. Localnicii o numeau *carboavă*, denumire preluată din limba ucraineană (*карбованець* „rublă”). În regiune s-au folosit ruble din aur, argint și cupru, fiind cunoscute mai multe emisii. *Imperialul* reprezenta o monedă din aur, valoarea căreia a variat (10, 15 ruble). La diferite intervale, au circulat și bancnote – *asignate*, bilete de credit, timbre cu valoare bănească.

După Unirea Basarabiei cu România, la 27 martie 1918, moneda oficială devine *leul*, circulând sub formă de monede și de bancnote. Emisiunile interbelice conțin imagini cu stema României întregite, principele Mihai I copil, regele Carol II, patru femei în costume populare, îmbrățișate (aluzie la Marea Unire), tablouri de Nicolae Grigorescu etc.

Mostre ale monedelor care au circulat pe teritoriul republicii, din Antichitate până în epoca contemporană, se păstrează în colecțiile muzeelor naționale și locale, ale muzeelor de peste hotare, precum și ale colecționarilor privați. Ele reprezintă o componentă valoroasă a patrimoniului național, fiind mărturii despre viața societății, la diferite etape ale istoriei.

Bibliografie recomandată:

S. Matveev, A. Boldureanu. *Patrimoniul numismatic al Republicii Moldova. Imagine și legendă*. Chișinău: Lexon-Prim, 2018, p. 7-8, 39-40, 113.

Moneda în Republica Moldova. Coord.: A. Boldureanu, E. Nicolae. Chișinău: Biblioteca Științifică Centrală „A. Lupan” (Institut), 2015, p. 15-28.

www.istoriesinumismatica.wordpress.com

Temă pentru lucru individual:

Descrieți două monede vechi (de până la al Doilea Război Mondial) care au circulat în spațiul pruto-nistrean. Apreciați valoarea lor istorică și culturală.

4. PATRIMONIUL DE CARTE VECHE

1. Cartea manuscrisă.

2. Primele ediții tipărite.

3. Cartea basarabeană modernă.

1. Cartea manuscrisă. Cele mai vechi cărți manuscrise din spațiul românesc datează din secolul al XI-lea d.Hr. În Țările Române, textele erau scrise în limbile latină, greacă, slavonă și în română, cu alfabet chirilic (începând din sec. al XVI-lea). Drept suport pentru scriere se utiliza pergamentul (din piei prelucrate de animale) ori hârtia. Cărțile erau copiate manual, de călugării-copiști, la mănăstiri. Aceștia lucrau în *scriptorii* – ateliere de transcriere a cărților. Manuscrisele puteau fi împodobite cu *miniaturi* (ilustrații ale textului), *frontispicii* (ornamentele primei pagini, deasupra textului), *viniete* (mici desene, la începutul ori sfârșitul textului), precum și *litere inițiale* decorate. Filele vechi de hârtie conțin *filigrane* – un desen slab vizibil, constituind marca atelierului unde s-a fabricat hârtia. Coperțile manuscriselor se confecționau din lemn de tei, erau îmbrăcate în piele și aveau gravuri imprimate cu fierul cald. Cărțile mai puteau fi ferecate în metale scumpe (aur, argint) și împodobite cu pietre prețioase.

O bună parte din manuscrisele medievale din Țările Române reprezintă cărți utilizate în cultul bisericesc. În funcție de conținutul lor, acestea se numesc: *Tetraevanghel* sau *Evangheliar* (conține cele patru Evanghelii), *Apostol* (conține cartea *Faptele Apostolilor*), *Psaltire* (include *Psalmii regelui David*), *Liturghier* (textul Sfintei Liturghii), *Minei* (sunt 12 volume, ordonate conform lunilor anului, cuprinzând slujbele dedicate sfinților și sărbătorilor din fiecare lună) etc. Manuscrisele alcătuite din lucrări de diferite genuri se numesc *miscelane*. În afară de literatura bisericească, manuscrisele medievale mai includ scrieri istorice, didactice, legende, romane etc.

O valoare deosebită revine manuscriselor însoțite de *miniaturi*, adică ilustrate. În secolele XV-XVII, în Țara Moldovei a înflorit o importantă școală de caligrafie și miniaturistică. Fondatorul său este călugărul Gavriil Uric (prima jumătate a sec. XV) de la Mănăstirea Neamț. Unul din cele mai vestite manuscrise lucrute de Gavriil Uric este *Tetraevanghelul* doamnei Marina (soția lui Alexandru cel Bun). Manuscrisul conține portretele celor patru evangheliști, fiecare pictat pe o pagină întreagă. Personajele sunt încadrate în chenare florale. Pictorul a reușit să confere blândețe și o ținută demnă chipurilor evangheliștilor. Frontispiciile ocupă aproape o jumătate de pagină, constând din cercuri, linii și alte figuri geometrice, combinate armonios. Literele inițiale sunt majuscule și împodobite cu motive florale. La sfârșitul fiecărei Evanghelii aflăm viniete. În prezent, *Tetraevanghelul* respectiv se păstrează în Biblioteca Bodleiană din Oxford (Fig. 5). În Republica Moldova deținem o copie fotografică a manuscrisului (la biblioteca Universității de Stat din Moldova, serviciul „Carte rară”).

În timpul lui Ștefan cel Mare (1457-1504), tradițiile școlii de miniaturistică de la Neamț au continuat la Mănăstirea Putna. Aici au studiat călugări caligrafi și miniaturști care ulterior și-au continuat activitatea în alte mănăstiri din Țara Moldovei. Într-un manuscris din anul 1473 (numit *Tetraevanghelul de la Humor*, deoarece era destinat Mănăstirii Humor), călugărul Nicodim de la Putna pictează portretul lui Ștefan cel Mare îngenunchat în fața unui tron pe care se află Maica Domnului și Pruncul. Portretul respectiv al domnitorului, alături de imaginile murale, a servit drept sursă de inspirație pentru mai mulți artiști români, inclusiv pentru sculptorul Alexandru Plămădeală, autorul monumentului domnitorului din centrul capitalei. O imagine similară a lui Ștefan-vodă este reprodusă pe bancnotele din Republica Moldova.

Mai multe manuscrise copiate la Mănăstirea Neamț, între secolele XIV-XIX, se păstrează astăzi la Arhiva Națională a Republicii Moldova. Ele provin din biblioteca Mănăstirii Noul Neamț de la Chițcani, r. Dubăsari.

2. Primele ediții tipărite. Prima tipografie din Țara Moldovei a fost adusă la Iași, în 1642, cu sprijinul Mitropolitului Kievului Petru Movilă (care a pus la dispoziție utilajul și meșterii tipografi), la rugămintea domnitorului Vasile Lupu și a Mitropolitului Varlaam. La Iași, în anul 1643, apare prima lucrare tipărită în română, intitulată: „Carte românească de învățătură dumenecile preste an și la praznice împărătești și la svenți mari”. Mai e cunoscută drept *Cazania* sau *Cazania lui Varlaam* (cazania reprezintă o carte bisericească reunind predici și comentarii la textele biblice). Lucrarea are peste 2000 de pagini. În afară de textele propriu-zise, este bogată în ilustrații: frontispicii, litere inițiale și finale ornamentate, gravuri. Anul 1643, când a apărut *Cazania*, este considerat începutul *veacului de aur al culturii românești*, caracterizat prin apariția unor importante scrieri ce au contribuit la îmbogățirea și unificarea limbii române literare. În *Cazania* se afirmă unitatea de neam a poporului român din Moldova, Țara Românească și Transilvania. Cartea a cunoscut o largă răspândire în Țările Române. Un exemplar al *Cazaniei* se păstrează actualmente la Biblioteca Științifică „Andrei Lupan” a Academiei de Științe a Moldovei.

La tipografia din Iași s-au publicat și alte scrieri bisericești, precum și primul cod de legi din Moldova – *Cartea românească de învățătură de la pravilele împărătești și de la alte giudeațe*, prescurtat – *Pravila lui Vasile Lupu* (1646). Din cauza instabilității politice, tipografia de la Iași și-a suspendat activitatea pentru câteva decenii, reluând-o ulterior cu întreruperi. În 1698, la Iași se tipărește prima carte a lui Dimitrie Cantemir, *Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea, sau județul sufletului cu trupul*, în limbile română și neogreacă.

3. Cartea basarabeană modernă. În 1814, cu sprijinul Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, la Chișinău se înființează prima tipografie din Basarabia. Înaltul prelat editează aici o serie de cărți în limba română – *Liturghia*, *Ceaslovul*, *Noul Testament*, *Psaltirea*, *Mineiele* etc. Tirajul lor total se ridică la circa 20 000 de exemplare. Fiind utilizate preponderent în biserici, edițiile respective au contribuit la supraviețuirea culturii românești în Basarabia.

O realizare notorie a Mitropolitului Bănulescu-Bodoni este *Biblia*, tipărită în 1819, la Sankt-Petersburg, de Societatea Biblică Rusă. Este a treia ediție românească a *Sfintei Scripturi*, după cele de la București (1688) și Blaj (1795). Ediția basarabeană reia traducerea de la Blaj, a cărturarului iluminist Samuil Micu, incluzând însă și redactări (realizate de Bănulescu-Bodoni și Arhimandritul Varlaam, egumenul Mănăstirii Dobrovăț). Preoții

basarabeni, după hirotonisire, primeau câte o *Biblie* și o copie a *Noului Testament*. Exemplare ale *Bibliei* lui Bănulescu-Bodoni dețin mai multe instituții din Republica Moldova – Biblioteca Națională, Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală etc.

Pe parcursul aflării Basarabiei în componența Imperiului țarist, în regiune au văzut lumina tiparului cărți religioase, lucrări didactice și științifice, diverse publicații periodice etc. Revista *Buletinul Eparhial al Chișinăului* (în original – *Кишиневские Епархиальные Ведомости*) a apărut timp de mai bine de jumătate de secol (1858-1918), fiind organul de presă al Eparhiei Chișinăului și Hotinului. Alături de informațiile vizând actualitatea vieții bisericești, revista a găzduit valoroase studii dedicate istoriei și tradițiilor unor localități din Basarabia. Între colaboratorii revistei s-a numărat Alexei Mateevici. Începând din 1908, la Chișinău apare o altă revistă bisericească importantă – *Luminătorul*. Fiind editată în limba română (cu alfabet rus), revista a contribuit la deșteptarea conștiinței naționale a românilor basarabeni. După 1918, *Luminătorul* devine periodicul oficial al Mitropoliei Basarabiei. Multe numere ale revistelor *Buletinul Eparhial al Chișinăului* și *Luminătorul* pot fi consultate la Arhiva Națională a Republicii Moldova, la unele biblioteci și muzee, precum și pe Internet.

Bibliografie recomandată:

Șt. Ciobanu. *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*. Chișinău: Editura Enciclopedică „Gh. Asachi”, 1992, p. 33-115.

Cartea Moldovei (sec. XVII – înc. sec. XX). Ediții vechi (sec. XVII – înc. sec. XIX). Catalog general. Chișinău: Știința, 1990, p. 15-33.

Cartea Moldovei (sec. XVII – înc. sec. XX). Ediții cu caractere chirilice (sec. XIX – înc. sec. XX). Catalog general. Chișinău: Știința, 1992, p. 10-29.

M. Danilov. *Bucoavne basarabene: tiraje, reeditări și modele impuse de cenzura sinodală (1814-1863)*. În: *Limba română*, nr. 5-6(204), 2012, p. 175-181.

M. Danilov. *Cartea românească veche în colecții publice din Sankt Petersburg (1508-1688)*. În: *Magazin bibliologic*, nr. 3-4, 2010, p. 51-58. Disponibil online: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/52818

M. Danilov. *Tribut de jertfă și lumină (la o sută de ani de la apariția revistei „Luminătorul”)*. În: *Magazin bibliologic*, nr. 1-2, 2008, p. 91-97.

www.moldavica.bnrm.md

Temă pentru lucru individual: Descrieți aspectul exterior și conținutul unei cărți vechi din Moldova. Apreciați valoarea cărții astăzi și pentru următoarele generații.

5. PATRIMONIUL ARHIVISTIC

1. *Noțiuni generale.*

2. *Documentele medievale.*

3. *Valori arhivistice din perioadele modernă și contemporană.*

1. **Noțiuni generale.** Termenul și noțiunea de *arhivă* au apărut în Antichitate. În Grecia, cuvântul *archeion* desemna instituția unde activa *arhontele*, unul dintre conducătorii statului. Documentele rezultate din activitatea arhontelui erau denumite generic *archeia*. Astăzi, cuvântul *arhivă* desemnează o colecție ordonată de documente, păstrate într-o locație specială. Arhivele servesc la documentare științifică, pentru studierea istoriei, culturii și altor activități desfășurate de un popor. Patrimoniul arhivistic este frecvent utilizat pentru a reconstitui genealogia unei familii, trecutul unei localități, pentru a elucida aspecte litigioase, a demonstra încălcarea unor drepturi și a recompensa părțile prejudiciate etc.

Se consideră *document de arhivă* orice act conținând înscriseri (act juridic, memorii, corespondență, planuri), având drept suport un material perisabil (hârtie, papirus, pergament). Din categoria documentelor de arhivă mai fac parte sigiliile, ștampilele, medalioanele, fotografiile, peliculele foto- și cinematografice, dischetele, CD-urile etc. Mai multe documente la același subiect formează un *dosar de arhivă* (are cel puțin 300 de file). *Fondul de arhivă* conține totalitatea documentelor ce reflectă activitatea unei instituții pe parcursul anilor (bunăoară, *Fondul Sfatul Țării*). În schimb, *colecția arhivistică* include documente cu aceeași tematică, care provin din diferite surse (d.ex., *Colecția de acte vechi*, *Colecția registrelor de stare civilă*). Se numește *fond național arhivistic* ansamblul fondurilor de arhivă dintr-o țară. Pentru a cunoaște conținutul unui fond de arhivă, se utilizează *cărțile de inventar*, unde sunt enumerate unitățile de păstrare (dosarele) din fondul respectiv, titlul fiecărui dosar sau o scurtă descriere a sa. Unele arhive publice îndrumătoare cu informații privind fondurile de arhivă și documentele pe care le conțin (vezi *Îndrumătorul Arhivei Naționale a Republicii Moldova*).

În Republica Moldova, activează arhive centrale (Arhiva Națională a Republicii Moldova, Arhiva Organizațiilor Social-Politice), arhive ale administrației publice centrale (Parlamentul, ministerele, Procuratura, Serviciul Vamal), arhive orășenești și raionale, arhivele diferitor instituții (muzee, bănci, Compania „Air Moldova”) și organizații. Toate se subordonează Agenției Naționale a Arhivelor. În aspect juridic, activitatea tuturor arhivelor e reglementată prin *Legea privind Fondul Arhivistic al Republicii Moldova*.

2. Documentele medievale. În patrimoniul Arhivei Naționale a Republicii Moldova se păstrează „Colecția de acte vechi”, care cuprinde acte medievale din secolele XV-XVIII. Tematic, documentele medievale cuprind porunci domnești, donații sau confirmări ale dreptului de proprietate (asupra pământurilor, iazurilor, prisăcilor etc.), scutiri de taxe, acte de cumpărare sau vânzare, etc. Documentele medievale erau scrise pe pergament ori hârtie, utilizând cerneală de culoare neagră (mai rar – galbenă, albastră, verde). Cerneala roșie, numită *chinovar*, se utiliza pentru monograma și semnătura domnului. Actele constau din câteva foi de hârtie, lipite sau cusute una de alta, având înfățișarea unui sul. Textele erau scrise în limba slavonă ori română (Fig. 6). Conținutul lor respectă următoarea structură: *protocolul* – formulele introductive; *contextul* – conținutul propriu-zis al documentului; *eshatocolul* – formulele finale. Documentele începeau, de regulă, cu semnul crucii, acesta fiind uneori înfrumusețat cu litere („IS HS NI KA”, „I H N K”). Simbolul respectiv exprima descendența divină a domnitorului țării. La sfârșitul textului, era aplicată pecetea domnească, fie pe hârtie, fie pe ceară roșie și prinsă apoi de document cu o frânghie. Documentele medievale din Arhiva Națională a Republicii Moldova au fost publicate în colecția *Moldova în epoca feudalismului* (12 vol., Chișinău, 1961-2012).

La Arhiva Națională se mai păstrează o bogată colecție de carte manuscrisă din secolele XIV-XIX. Colecția provine din biblioteca Mănăstirii Noul Neamț, locaș întemeiat în anul 1864, în apropierea satului Chițcani, ținutul Bender. Între primii locuitori ai mănăstirii se numărau călugări plecați de la Mănăstirea Neamț (România), care au adus cu sine o însemnată colecție de cărți. Manuscrisele respective cuprind cărți de cult, opere teologice și alte genuri de scrieri. O valoare deosebită revine manuscriselor ce reflectă activitatea Sfântului Paisie Velicikovski, zis și Paisie de la Neamț (1722-1794), starețul mănăstirilor Dragomirna, Neamț și Secu. Sf. Paisie a înființat o importantă școală de traducători ai scrierilor teologice, din limba greacă în slavonă și română. Cópiile unor traduceri ale Sfântului Paisie ori ale ucenicilor lui se păstrează la Arhiva Națională. Tot aici se află o parte a corespondenței starețului, care oglindește viața și învățăturile sale spirituale, precum și relațiile cu personalități contemporane. Izvoarele respective suscită interesul savanților din diferite țări, preocupați de studiul *paisianismului* – curent de înnoire a vieții monahale, început de Sf. Paisie de la Neamț, răspândit în Țările Române, Ucraina și Rusia. Meritul editării corespondenței sale aparține regretatei cercetătoare Valentina Pelin (vezi Sf. Paisie de la Neamț. *Cuvinte și scrisori duhovnicești*. 2 vol. Chișinău, 1998-1999; ed. a II-a, Iași, 2010).

Un alt compartiment important din biblioteca Mănăstirii Noul Neamț îl reprezintă manuscrisele Arhimandritului Andronic Popovici (1820-1893), starețul aceleiași mănăstiri.

Moștenirea sa literară cuprinde peste 60 de cărți. Tematic, acestea vizează istoria creștinătății, istoria Bisericii din Țara Moldovei, cuprind note de călătorie și predici. Monumentalul său manuscris *Istoria mănăstirilor Neamț și Secu*, în 10 volume, însumează circa 2000 de pagini. Volumele 3-5 sunt consacrate în întregime vieții și activității starețului Paisie Velicikovski, unde Andronic adună cel mai mare compendiu de lucrări și documente despre el. Aceluiași autor îi datorăm un sinaxar neterminat, inserând traduceri patristice și lucrări originale ale Sfântului Paisie. La Chișinău a demarat editarea *Istoriei Sfintelor Mănăstiri Neamț și Secu*. Până în prezent au apărut șase volume.

3. Valori arhivistice din perioadele modernă și contemporană. După anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus în 1812, au fost organizate primele instituții de arhivă. În anul 1815, printr-o dispoziție a guvernatorului Ivan M. Hartingh, este înființat postul de arhivar. Acest fapt a contribuit la acumularea și păstrarea unui număr important de documente ce reflectă variate aspecte ale istoriei Basarabiei în perioada țaristă (1812-1918). Între cele mai valoroase fonduri referitoare la această perioadă, depozitate în Arhiva Națională a Republicii Moldova, se numără *Fondul președinților Divanurilor Moldovei și Țării Românești*, *Fondul Cancelariei guvernatorului Basarabiei*, *Fondul Consiliului Regional al Basarabiei* ș.a. Documentele din fondurile menționate includ legi, proiecte de legi, ordine ale autorităților, note informative, rapoarte oficiale, documente statistice, cereri, scrisori particulare etc. Multe documente referitoare la istoria Basarabiei se păstrează, în prezent, la Iași, București, Odesa, Kiev, Moscova, Sankt Petersburg și în alte arhive străine.

Perioada aflării Basarabiei în componența României (1918-1940, 1941-1944), de asemenea, poate fi studiată prin intermediul mai multor tipuri de documente de arhivă. În acest sens, informații bogate ne oferă fondurile *Sfatul Țării* (multe documente din acest fond s-au publicat în volumele: *Sfatul Țării. Documente*. Vol. I-II. Chișinău, 2016-2018), *Comisariatul guvernamental al Basarabiei și Bucovinei* etc. Istoria diferitor localități poate fi urmărită prin intermediul dosarelor din fondurile prefecturilor județene, ale preturilor și primăriilor satești.

În Arhiva Națională, Arhiva Organizațiilor Social-Politice, Arhiva SIS (fosta arhivă a KGB), Arhiva Ministerului de Interne, precum și în arhive de peste hotare, se află numeroase dosare privind deportările și represiunile politice din fosta RSS Moldovenească. Dosarele respective includ denunțuri, procese-verbale și scrisori ale victimelor deportărilor ori ale persoanelor care au contribuit la represalii. Unele scrisori și cereri ale deportaților provin din regiunile unde au fost exilați – Tiumen, Perm, Novosibirsk, Kurgan, Kazahstan, Uzbekistan

etc. În dosarele respective se mai găsesc inventare ale bunurilor rămase ori confiscate de la foștii proprietari, precum și cererile acestora de reabilitare și de restituire a averilor confiscate. O parte dintre documentele respective au fost publicate în lucrările consacrate deportărilor și represiunilor politice din Basarabia: V. Olaru-Cemârtan. *Deportările din Basarabia (1940-1941, 1944-1956)*. Chișinău, 2017; M. Țăranu. *Scrisori către Stalin*. Chișinău, 2014 ș.a. Fiind parte a patrimoniului cultural național, documentele de arhivă constituie mărturii valoroase ce reflectă istoria Basarabiei și unor teritorii învecinate, activitatea marilor personalităților și viața oamenilor simpli, realizările obținute în diferite domenii.

Bibliografie recomandată:

Ghidul arhivelor din Republica Moldova. Resp. de ediție: M. Tașcă. Chișinău: Pontos, 2011, p. 12-25.

Îndrumător al Arhivei Naționale a Republicii Moldova. Partea 1 (până la anul 1917). Ed. a II-a. Chișinău, 2004; Partea a 2-a (1918 – înc. sec. XXI). Ed. a II-a. Chișinău, 2012.

Documente medievale slavo-române din patrimoniul arhivistic al Republicii Moldova. Album / alcăt. D. Dragnev, E. Frumosu ș.a. Chișinău: Lexon-Prim, 2021, p. 3-8.

www.arhiva.gov.md

Temă pentru lucru individual:

Descrieți un fond de arhivă din Republica Moldova. Argumentați care este valoarea sa patrimonială (1-2 pagini).

6. PATRIMONIUL FILATELIC

1. Noțiuni de filatelie.

2. Mărcile poștale în Basarabia.

3. Noțiuni de cartofilie. Cartea poștală în Basarabia.

1. Noțiuni de filatelie. Substantivul *filatelie* a rezultat din îmbinarea cuvintelor grecești *philos* (simpatie, dragoste) și *ateleia* (liber, scutit de plată). *Filatelia* se definește drept colecționarea figurinelor ce dovedesc faptul că o trimitere prin poștă nu comportă plata unei taxe la destinație. Frecvent, filatelia denumesc colecționarea mărcilor poștale. Dar disciplina mai este preocupată de comunicațiile poștale anterioare mărcilor (semnături, ștampile), precum și de alte categorii de piese poștale – cărți poștale, plicuri, telegrame. *Perioada prefilatelică* se numește intervalul cronologic de până la introducerea mărcii poștale

adezive. În locul mărcii, achitarea taxelor de expediere era consemnată prin înscrieri pe scrisori ori prin aplicarea ștampilelor. *Perioada filatelică* începe în 1840, odată cu apariția primelor mărci poștale adezive, în Marea Britanie: una de culoare neagră, având chipul reginei Victoria, în valoare de 1 penny (numită convențional „Penny black”), și alta de culoare albastră, cu valoarea de 2 pence. Prin introducerea mărcii s-au redus taxele poștale și a fost simplificată procedura de expediere, fapt care a condus la creșterea rapidă a numărului de scrisori (de la 80 de milioane, în 1839, la 400 de milioane, în 1842). Marele succes înregistrat de reforma poștală britanică a determinat și alte țări să adopte noua modalitate de plată a taxelor de expediere. În scurt timp, marca poștală este introdusă în SUA (1842), Brazilia (1843), Elveția (1843), Belgia, Franța, Bavaria (1848) etc. Prima marcă poștală din Principatul Moldovei a fost emisă în 1858 și se numea „Cap de bour”¹³ (Fig. 7). Fiind primul timbru emis în Sud-Estul Europei, „Capul de bour” a intrat în patrimoniul filatelic mondial.

Cuvintele *timbru* și *marcă poștală* se utilizează frecvent ca sinonime. Totuși, unii autori fac o distincție între acești termeni. *Timbrul* are un înțeles fiscal, denumește piesa aplicată pe un document (acte, contracte, petiții), pentru a confirma achitarea unei taxe. *Marca* se utilizează pentru a *franca*¹⁴ scrisorile și cărțile poștale. În funcție de destinația lor, mărcile poștale se clasifică în: *mărci uzuale* (pentru francarea corespondenței), *emisiuni speciale* (comemorative, festive, ocazionale; utilizate pentru francarea corespondenței, dar tipărite în tiraj limitat), *mărci pentru ziare* (utilizate pentru achitarea expedierii ziarelor și periodicelor), *mărci pentru colete poștale, mandate, telegraf, pentru poșta aeriană* etc. Marginea zimțată a mărcii se mai numește *dantelură*. Mărimea acesteia variază în funcție de emisiune. Desenul mărcii poate fi încadrat de un *chenar liniar*, un *chenar ornat* sau poate exista *fără ancadrament*. Aplicarea ștampilei deasupra mărcii se numește *obliterare* (ștampilele poștale formează obiectul de studiu al *marcofiliei*). Deosebim *ștampile mute* (fără inscripții), *ștampile numerale* (indică numărul oficiului poștal), *ștampile de loc și dată*, *ștampile speciale* (utilizate pentru a marca aniversări, evenimente) etc. Mărcile se tipăresc grupate în *coli (colite)*, excepție făcând mărcile tipărite într-un singur exemplar, pe unele colite. Acestea din urmă pot fi formate din mărci de aceeași valoare, de același model sau pot grupa mărci diferite, având însă un subiect comun. *Întregurile poștale* reprezintă piese

---

¹³ Pe emisiunile timbrului *Cap de bour* întâlnim inscripțiile *porto*, respectiv, *franco*. *Porto* denumește taxa pe care trebuie să o achite destinatarul la primirea unei scrisori, colet, unei sume de bani etc. Scrisoarea *franco* înseamnă că expeditorul a achitat deja taxa de transport, respectiv, destinatarul nu mai trebuie să plătească.

¹⁴ Achitarea taxei de expediere a scrisorii prin aplicarea mărcii poștale se numește *francare*. Se disting *francaturi în unicat* (o singură marcă), *multiplă* (cuprinde mai multe mărci de același tip), *mixtă* (formată din mărci cu nominale diferite).

(plicuri, cărți poștale ș.a.) care au imprimată imaginea unei mărci sau o inscripție indicând achitarea taxei poștale. În acest caz, marca imprimată se numește *marcă fixă*.

2. Mărcile poștale în Basarabia. Începând din 1819, în Basarabia se aplică ștampile pe corespondență. La început, acestea conțineau doar denumirea oficiului poștal, mai exact, a localității de origine (Akkerman, Bălți, Bender, Chișinău etc.), scrisă în limba rusă. Ulterior, au fost introduse ștampile cu denumirea oficiului, data, luna și anul francării. Din 1857, Imperiul țarist a introdus în circulație prima marcă poștală proprie. Aceasta avea imaginea unei acvile bicefale, stema Imperiului Rus, precum și două cornuri încrucișate – emblema poștei ruse. Mărcile erau destinate achitării corespondenței interne din Rusia, inclusiv din Basarabia și Transnistria. Oficiile poștale din unele județe basarabene au emis și mărci proprii, dar acestea circulau doar pe teritoriul provinciei (Fig. 8). Astfel, Zemstva județeană din Orhei emite, în 1871, o marcă poștală. Aceasta reprezenta o marcă dantelată, având în centru stema județului, înscrisă într-un medalion oval, însoțită de inscripția „Оргеевской земской почты” și valoarea timbrului (3 sau 6 copeici). Propriile mărci poștale au mai avut zemstvele județelor Orhei, Soroca și Iași (cu sediul la Bălți). În schimb, în județele din sudul Basarabiei – Ismail, Cahul și Cetatea Albă, – aflate în componența României între anii 1856-1878, au circulat mărcile „Cap de bour” și „Principatele Unite”.

După Unirea din 27 martie 1918, Serviciul Poștal Român preia în subordine poșta și telegraful din Basarabia. Corespondența începe a fi francată cu ajutorul ștampilelor în limba română, conținând indicarea oficiului poștal de origine. Se aplică ștampile distincte pentru poșta feroviară și pentru cea aeriană. În perioada interbelică, la Chișinău au fost create câteva ștampile speciale, prilejuite de anumite evenimente ale timpului: „10 ani de la alipirea Basarabiei 1918-1928” etc. O mostră de ștampilă cu mesaj publicitar este: „Vizitați expoziția educației fizice iunie-iulie 50% reducere CFR”. Tot cu prilejul aniversării a 10 ani de la Marea Unire, este emisă prima serie de mărci dedicată Basarabiei. Fiecare timbru avea câte o imagine reprezentativă – clădirea Sfatului Țării, Cetatea Hotin, Cetatea Albă. Imaginile cetăților de pe Nistru s-au utilizat și mai târziu, cu prilejul emisiunilor poștale din 1940, 1941. O altă serie de mărci, „Monumente istorice”, intră în circulație la 1 decembrie 1941. Mărcile cuprindeau și imaginile unor monumente din Basarabia – cetatea Hotin, paraclisul cetății Hotin, cetățile Soroca, Tighina, Cetatea Albă, biserica Mănăstirii Rudi. După instaurarea regimului comunist în România, mărcile conținând imagini din Basarabia au fost interzise, pentru a nu afecta bunele relații cu URSS. Deținătorii unor atare mărci erau obligați să le declare, ulterior piesele fiind confiscate. Se interzicea vânzarea sau cumpărarea lor, schimbul

de timbre, publicarea în cataloage, menționarea în publicații ori prezentarea în expoziții. Astfel, mărcile românești dedicate Basarabiei, din perioada interbelică și din anii celui de-al Doilea Război Mondial, au devenit astăzi rarități.

3. Noțiuni de cartofilie. Cartea poștală în Basarabia. O ramură importantă a filateliei o constituie *cartofilia*, preocupată de colecționarea, studierea și expunerea *cărților poștale ilustrate* (se mai numesc laconic *ilustrate* sau *vederi*). Ilustratele au 3 elemente principale: *imaginea*, *spațiul destinat serviciului poștal* (pentru scrierea adresei și francare) și *locul pentru corespondență*. Spațiul unde este imprimată imaginea se numește *avérs* sau *recto*, iar partea pe care se notează adresa, mesajul către destinatar și se lipește marca – *revérs* sau *verso*. Cărțile poștale pot fi *simple*, *semi-ilustrate* (au imprimată o imagine, formatul căreia este mai mic decât suprafața) ori *ilustrate* (una dintre fețe conține o imagine pe toată suprafața). Cărțile poștale ilustrate, având tipărită o marcă, obliterate cu o ștampilă, toate 3 elemente (ilustrata, marca, ștampila) având același subiect, se numesc *ilustrate maxime*. Timpul transformă cartea poștală într-un veritabil document de epocă, ce relatează într-o formă concisă despre evenimente, oameni, localități, constituind un valoros izvor istoric.

La sfârșitul anilor '90 ai sec. XIX – începutul sec. XX, în Basarabia își încep activitatea un șir de editori și fotografi care pun în circulație cărți poștale ilustrate. Ei activau în Chișinău și în alte localități basarabene (Cahul, Akkerman, Bălți, Bolgrad etc.). Ilustratele din această perioadă sunt cele mai valoroase din punctul de vedere al mesajului, cât și al rarității, fiind foarte solicitate de cartofili. Primul și unul dintre cei mai importanți editori de carte poștală în Basarabia este considerat Alexander-Wilhelm Wolkenberg. Era un negustor care locuia în Chișinău, deținea o firmă tipografică și un magazin de papetărie, amplasat la parterul Hotelului Suisse (în prezent, sediul central al Bibliotecii Municipale „B. P. Hasdeu”). A rămas în istorie drept cel mai prolific editor de carte poștală cu tematică basarabească, de până la Primul Război Mondial. Tematic, cărțile sale poștale pot fi împărțite în *Vederi din Basarabia*, *Chișinău – capitala guberniei Basarabia* și *Tipuri basarabene*. Acestea au cunoscut o mare diversitate în ceea ce privește aspectul poligrafic (alb-negru și color), legenda și data emisiei. Cea mai importantă serie de ilustrate tipărite de Wolkenberg este *Souvenir de Bessarabie* – o inscripție tipărită pe ilustrată (Fig. 9). Alte serii au inscripțiile *Кишиневъ* și *Бессарабія*.

Între editorii de cărți poștale, din perioada țaristă, s-au mai numărat *Casa de Comerț Schechter și Fiii*, *E. Scimovici* (ambii din Chișinău), *P. Levto*v (Bălți), *C. Sorokin* (Cahul) ș.a. O mențiune aparte merită Atelierul de Materiale Didactice de pe lângă Zemstva din Bender –

unica editură locală care s-a ocupat intens de publicarea manualelor, broșurilor și a materialelor ilustrative (diapozitive, fotografii), toate menite a ajuta învățătorilor vremii. Printre materialele ilustrative se numărau și cărți poștale cu imagini din Basarabia, pentru lecțiile de geografie. Autorul imaginilor, A. Grekulov, redactor și editor al revistei *Школьные экскурсии и школьный музей* a imortalizat peisaje din natură, chipuri de basarabeni, viața pastorală, împrejurimile Nistrului. A editat un set de cărți poștale ilustrate sub genericul *Prin Basarabia*, structurate tematic (*Цыгане, Плавня, Чабаны*).

În perioada interbelică, la Chișinău și în alte localități basarabene, s-au afirmat mai multe firme care au tipărit cărți poștale: *Frații Cogan, Glasul Țării, Librăria Românească* etc.

După anexarea Basarabiei de către URSS, editurile private își încetează activitatea. Industria cartofilică, asemeni altor ramuri ale economiei, este centralizată și devine subordonată autorităților de stat. În situația când editurile executau comenzi de sus, cartea poștală a fost defavorizată prin imagine, mesaj, calitate. În RSSM, tipăresc ilustrate *Editura Timpul, Salonul Fotojurnalist, Moldreclama* etc. După proclamarea independenței Republicii Moldova, cartea poștală ilustrată devine un adevărat promotor al istoriei și culturii naționale. Între liderii producției filatelice se numără *Poșta Moldovei*, care a editat peste 90 la sută din vederile care circulă pe piață.

Bibliografie recomandată:

C. Gh. Ciobanu, M. Godorozea. *Retrospectivă poștal-filateliceă*. Vol. 1. Chișinău: Gunivas, 2005, p. 29-40, 48; vol. 2: *Basarabia. Istoria poștelor (1858-1917)*. Chișinău: PromarcosEdit, 2008, p. 169-171, 186-191, 210-211, 299-310; vol. 3: *Poșta română în Basarabia (1918-1940, 1941-1944)*. Chișinău: ProMarcos Edit, 2009, p. 250-253; vol. 4: *Poșta sovietică în R.S.S. Moldovenească (iulie 1940 – august 1941, iunie 1944 - 1991)*. Chișinău: Promarcos Edit, 2012, p. 173-175.

A. Ciobanu, C. Gh. Ciobanu. *Istoricul cartofiliei basarabene. Catalog cartofil ilustrat*, vol. I (1896-1917). Chișinău: Cartdidact, 2018, p. 7-17, 34-50, 67-72.

Temă pentru lucru individual:

Exprimați-vă opinia: Este posibil să le cultivăm copiilor și adolescenților pasiunea pentru filatelie? Cum i-am putea motiva? (1 pagină).

7. FOTOGRAFIA – OBIECT DE PATRIMONIU

1. *Noțiuni introductive.*

2. *Fotografia basarabeană de până la Primul Război Mondial.*

3. *Colecții fotografice din perioada interbelică și postbelică.*

1. *Noțiuni introductive.* Primele experimente de imprimare a unei imagini pe o suprafață, prin intermediul luminii, datează din epoca Renașterii. În sec. XVI, era cunoscută *camera obscură* – o cutie cu pereți întunecați, având un orificiu cu lentilă, prin care pătrundea lumina, iar imaginea obiectului se proiecta pe unul din pereții cutiei. Părinții fotografiei moderne sunt considerați francezii Nicéphore Niepce și Louis Daguerre, inventatorii *dagherotipiei* – procedeu de imprimare a imaginii, cu ajutorul unei camere obscure, pe o placă de cupru și de fixare a imaginii cu ajutorul substanțelor chimice. „Ziua de naștere” a fotografiei este considerat 7 ianuarie 1839, când procedeu *dagherotipiei* a fost prezentat în fața membrilor Academiei Franceze din Paris. Pe parcursul următoarelor decenii, tehnica fotografierii se perfecționează treptat: placa metalică este înlocuită prin hârtia cerată, apare pelicula de celuloză, este inventată fotografia color. Termenul *fotografie* a fost introdus în 1840, fiind compus din cuvintele grecești *photos* „lumină” și *graphein* „a înregistra”. Arta fotografică este supranumită metaforic „scrisul cu lumină”. Inventarea fotografiei reprezintă un eveniment istoric comparabil cu apariția scrierii.

Inițial, arta fotografică s-a folosit preponderent pentru realizarea portretelor și peisajelor. Ulterior, fotografia pătrunde și în jurnalism. Primul reporter fotografic din lume a fost pictorul român Carol Popp de Szathmary care a immortalizat scene din Războiul Crimeii (1853-1856) și din Războiul de independență al României (1877-1878). Imaginea fotografică devine obiect de patrimoniu, fiind apreciată concomitent drept document și obiect de artă. Fotografia e unul din cele mai complete și fidele documente pentru epocile modernă și contemporană. În această calitate, e valorificată în cercetarea științifică, expozițiile muzeale, manifestări culturale etc. De asemenea, fotografiile au o mare importanță în procesul conservării și restaurării pieselor de patrimoniu. În funcție de conținutul și caracterul imaginii, distingem *fotografie artistică*, *fotografie de gen* (înfățișează viața de toate zilele, fără implicarea fotografului), *fotografie reportericească*, *fotografie științifică* ș.a.

2. *Fotografia basarabeană de până la Primul Război Mondial.* Primul atelier fotografic din Basarabia a fost înființat de Eduard Glewski, în 1854, la Chișinău. Sursele documentare atestă că aici s-au realizat mai multe fotografii. Doar două au supraviețuit: una îl

înfățișează pe fabulistul Ioan Sârbu împreună cu fratele Mihail; a doua – pe Smaranda Sârbu, mama fabulistului. Începând cu anii '70 ai sec. al XIX-lea, ateliere fotografice apar la Chișinău, Tighina, Bolgrad și în alte localități. La sfârșitul aceluiași secol, în fiecare oraș din Basarabia, precum și în unele sate, funcționau studiouri fotografice. Între fotografiile basarabeni s-au afirmat și femei: Cristina Amalia Tedesco – avea propriile ateliere la Odesa, Tighina, Chișinău; Albina Ostermann – custodele Muzeului Zemstvei Basarabiei. Albina Ostermann, împreună cu soțul său, Franz Ostermann, a realizat valoroase imagini etnografice, completând colecția de fotografii a muzeului menționat.

Fotografiile vremii comandau, la tipografiile din Rusia și din străinătate, cartoane speciale în care montau imaginile. Fiecare fotograf avea un model de carton, unic prin decor și culoare. De obicei, cartoanele aveau dimensiunile fotografiei, fiind denumite *carte de visite* sau *cabinet*. Aceste fotografii mici puteau fi dăruite rudelor și prietenilor. Din necesitatea de a le păstra, au apărut albumele fotografice. Pe aversul cartonului, sub imagine, se indicau numele atelierului fotografic și localitatea de reședință. Pe revers erau scrise numele fotografului și al atelierului, adresa, premiile obținute la expoziții, sigle, monograme. A tipări stema provinciei Basarabia era un drept de onoare pe care trebuia să-l câștige. Mulți fotografi plasau pe reversul cartonului o compoziție, în partea stângă, sus, lăsând la dreapta spațiu liber pentru scrierea mesajelor. Către sfârșitul sec. al XIX-lea, cartonul și hârtia fotografică se ieftinesc, iar arta fotografică se răspândește printre amatori. În consecință, apare fotografia „simplificată”, estetica imaginii pierzând considerabil din calitate. Pe reversul cartonului, în locul medaliilor și bogatelor compoziții, se indica doar numele fotografului

Până la Primul Război Mondial, orașul Chișinău a avut cel mai mare număr de fotografi din Basarabia. Între pionierii noii arte s-a numărat Afanasie Sumovski, proprietarul celui mai longeviv atelier fotografic (a funcționat mai bine de jumătate de secol, între 1864-1917), fondatorul unei dinastii de fotografi (Afanasie, Ivan și Zahar). Clienții lui Sumovski au fost guvernatori ai Basarabiei, politicieni, funcționari, negustori, militari, studenți și elevi. A. Sumovski a immortalizat, de asemenea, monumente ale naturii, biserici și mănăstiri din spațiul pruto-nistean.

Prietenul și asociatul lui A. Sumovski a fost un alt fotograf celebru, Pavel Kondrațki. A rămas în istorie ca autor al primului album fotografic basarabean – *Imagini ale Chișinăului și împrejurimilor* (1889). Albumul însuma 120 de fotografii ale locurilor și oamenilor timpului. O bună parte dintre vederi au fost realizate la Expoziția Agricolă din 1889, desfășurată la Chișinău. Fotografiile de Pavel Kondrațki se păstrează astăzi în patrimoniul unor

muzeu și bibliotecă din Republica Moldova, dar și de peste hotare (bunăoară, la Biblioteca Publică din New York care le-a digitalizat și publicat pe pagina sa electronică).

Dintre fotografiile care au activat în afara Chișinăului merită menționat N. Letnik de la Bolgrad. Acesta a călătorit în tot sudul Basarabiei, realizând numeroase fotografii din viața, portul și casele coloniștilor bulgari.

Primele fotografii color din Basarabia au fost realizate de A. Kogan, în 1908. Acestea reprezentau imagini de case și străzi din Chișinău, precum și îndeletniciri ale țăranilor. Fototipurile multor fotografii au fost utilizate pentru editarea cărților poștale. Imaginile color au ocupat un loc de frunte în fotografia etnografică.

3. Colecții fotografice din perioada interbelică și postbelică. Unii dintre fotografiile basarabene de până la Primul Război Mondial sau urmașii lor își continuă activitatea și în perioada interbelică. Astfel, Grigore Tașker, fiul lui Moisei Tașker, s-a afirmat ca fotograf al vieții publice și politice din Basarabia. A immortalizat evenimente majore din anii 1917-1918: congresele învățătorilor, militarilor, ședințele Sfatului Țării. Un loc important în creația sa l-a ocupat orașul Chișinău: străzi, case, biserici, sinagogi, piețe și negustori ambulanți, hotelurile în care au fost cazați membrii Sfatului Țării. G. Tașker a devenit celebru prin fotografiile panoramice, pe care le executa din mai multe fotografii. Fotografiile lui Tașker, incluse în cărți poștale, au avut o largă răspândire în Basarabia și pe întreg teritoriul Imperiului Rus.

În cadrul Societății de Arte Frumoase din Basarabia, a existat și o secție fotografică. Societatea a organizat în 1928 o expoziție internațională de fotografie artistică, la care au participat artiști din 14 țări. Fotografi din diverse localități basarabene au fost, de asemenea, membri ai Asociației *Fotografii amatori români*, constituită la București.

Basarabia interbelică o putem cunoaște și datorită unor fotografi străini. Kurt Hielscher, renumit fotograf german de epocă, a realizat albumul *România. Natură. Clădiri. Viață populară* (Lepizig, 1933). Albumul conținea și fotografii din Basarabia. În perioada interbelică și în anii celui de-al Doilea Război Mondial, fotoreporterul german Willy Prager a realizat circa 12 000 de fotografii în România Mare, inclusiv în Basarabia. Artistul a surprins mai multe momente istorice unice – locuitorii Bucureștiului au îngenunchat, rugându-se pentru Basarabia; vizita regelui Mihai la Chișinău etc.

După 1940 și 1944, fotografia, în special cea de presă, a fost supusă politicii regimului totalitar. Doar anumiți fotografi erau autorizați să fotografieze conducerea republicii, tribunele oficiale, delegațiile străine. Însotită de o legendă politizată, fotografia trebuia să ilustreze succesele și victoriile „epocale” ale regimului comunist. Fotografiile

având tangență cu represiunile politice, foamea, colectivizarea și industrializarea forțată au fost fie distruse, fie depozitate în arhive speciale și scoase de pe teritoriul Republicii Moldova. Cu toate acestea, în perioada postbelică s-a afirmat o pleiadă de maeștri fotografi. Nume importante de fotografi basarabeni sunt: Ion Bolboceanu, Pavel Bălan, Mihai Potârniche ș. a. Între cei mai valoroși maeștri-fotografi basarabeni postbelici se numără Tudor Iovu. A realizat imagini memorabile cu personalități și evenimente din anii Mișcării de Renaștere Națională (1988-1991), precum și din timpul Războiului pentru Reîntregirea Teritorială a Republicii Moldova, din Transnistria (1992). Pe parcursul timpului, a pledat pentru înființarea unui muzeu al fotografiei basarabene.

Colecții de fotografii basarabene, din diferite perioade, se păstrează în muzeele naționale din Chișinău, în colecții private, precum și peste hotarele republicii.

Bibliografie recomandată:

E. Ploșniță. *Fotografia basarabeană*. Chișinău: Cartdidact, 2005, p. 16-40, 82-95.

M. Potârniche. *Antologia fotografiei basarabene*. Chișinău: Editura Princeps, 2014, p. 7-14.

www.bessarabica.info

Temă pentru lucru individual:

Formulați un set de propuneri pentru un program național care ar încuraja colectarea, păstrarea și valorificarea fotografiilor cu valoare de patrimoniu.

8. CREAȚIILE DE ARTĂ PLASTICĂ

1. Tipologia artelor plastice. Pictura basarabeană de până la 1918.

2. Creații plastice basarabene din perioada interbelică.

3. Colecții de artă universală.

1. Tipologia artelor plastice. Pictura basarabeană de până la 1918. Sintagma *arte plastice* sau *arte vizuale* denumește genurile de artă cărora le este specifică exprimarea prin imagini vizuale. Termenul *plastic* („care poate fi modelat, căruia i se poate da forma dorită”) sugerează că, în acest tip de arte, formele sunt reproduse prin modelarea unor materiale și prin culori. Începând din secolul al XVII-lea, teoreticienii din Europa disting o triadă a „artelor frumoase”, numite și „arte nobile” – pictura, sculptura și arhitectura. În prezent,

datorită dezvoltării tehnicilor de creație, artele plastice cuprind o mare varietate de genuri: *arhitectura, artele decorativ-aplicate, design-ul, pictura, grafica, sculptura, arta decorativ-teatrală* sau *scenografia* (decorațiuni, costume, recuzită, machiaj), *arta fotografică, arta panoramei* (diorama, panorama), *arta jucăriei*.

Creațiile de artă plastică pot fi considerate parte a patrimoniului cultural național în baza diferitor criterii: autorii lor sunt artiști celebri; lucrările reprezintă capodopere ale genului; ilustrează o etapă din evoluția vieții artistice din țară și de peste hotare; au aparținut unor personalități sau colecționari celebri; zugrăvesc aspecte importante din viața trecutului. În calitate de obiect de patrimoniu, o creație plastică poate avea valoare artistică, istorică, memorialistică, culturală, identitară.

În istoria artelor plastice din spațiul pruto-nistrean, perioada *basarabeană* denumește intervalul anilor 1812-1940. Decenii la rând, pictura basarabeană a fost dominată de creații specifice artei medievale (pictura murală religioasă, icoane, iconostase etc.). Pe parcursul sec. al XIX-lea, artiștii caută însă noi modalități de tratare a subiectelor religioase, punând treptat bazele unei arte laice. Astfel, în pictură și sculptură se resimte influența neoclasicismului și academismului. Limbajul convențional-simbolic al icoanei este înlocuit de o pictură cu caracter narativ, având tematică istorică.

Un jalon în evoluția picturii din provincie a reprezentat înființarea în 1887, la Chișinău, a primei școli de desen a lui Terinte Zubcu, absolvent al Academiei de Arte din Petersburg. Școala sa marchează apariția învățământului artistic profesionist de factură laică. În 1903, din inițiativa pictorilor Vladimir Ocușco, Pavel Piscariov, Eugenia Maleșevschi ș.a., este fondată *Societatea Amatorilor de Arte*, prima organizație a artiștilor plastici profesioniști din Basarabia. Își fac apariția primii plasticieni profesioniști cu studii în străinătate (la Sankt Petersburg, Moscova, München, Amsterdam etc.). Prin creațiile lor, se afirmă treptat genurile artei moderne laice: pictura (peisajul, natura statică, portretul, tabloul cu subiect), sculptura (bustul, monumentul, miniatura) și grafica. Pictorii perioadei sunt influențați de arta rusă, în special, de mișcarea pictorilor *itineranți* (передвижники) – adepți ai realismului critic, care demascau și condamnau abuzurile din Rusia țaristă, manifestând simpatie pentru oamenii simpli. Pictura din această perioadă a mai fost influențată de simbolism și avangardism.

Pictorul Vladimir Ocușco (1862-1919) se numără între figurile marcante ale vieții culturale basarabene de la răscrucea sec. XIX-XX. Absolvent al Academiei de Arte din Petersburg, în 1897 se stabilește la Chișinău unde activează la Școala de desen. Treptat, instituția devine centrul vieții artistice din ținut. Mulți dintre absolvenții școlii și-au continuat studiile la instituții superioare din Europa și Rusia. În calitate de pictor, V. Ocușco este

cunoscut pentru tablourile „Carul cu boi” și „La arat” (Fig. 10). Artistul reușește să zugrăvească poetic farmecul peisajului basarabean, simplitatea și noblețea muncii țăranului.

Profesor la aceeași instituție cu Vladimir Ocușco, pictorul Pavel Piscariov (1875-1949) a reușit să se afirme mai amplu pe tărâmul creației. Pictorul este considerat un strălucit continuator al *pictorilor itineranți*. Ca și reprezentanții curentului menționat, P. Piscariov zugrăvește greutățile vieții, deznădejdea umană („Orfană”, „La spital”). Dar plasticianul a fost interesat și de o pictură mai poetică, lirică, de peisaje ale naturii fermecătoare prin coloritul viu („Curte”, „Nistrul la Criuleni”). P. Piscariov a mai predat pictura de icoane, precum și a zugrăvit câteva lăcașe de cult (catedralele din Bolgrad și Ismail, biserica „Înălțarea Domnului” din Chișinău).

2. Creații plastice basarabene din perioada interbelică. Unirea Basarabiei cu România, la 27 martie 1918, a inaugurat o nouă etapă în evoluția artelor plastice din regiune. Școala de desen este transformată în Școala de Arte Plastice, fiind condusă de Alexandru Plămădeală. În jurul instituției s-au concentrat cei mai importanți pictori. Basarabenii au avut posibilitatea să-și perfecționeze măiestria în școlile de arte din Iași și București, precum și în centrele artistice europene. În 1921, la Chișinău este înființată Societatea de Belle-Arte din Basarabia. Pe parcursul perioadei interbelice, societatea a organizat mai multe expoziții, contribuind la afirmarea artei profesioniste și la promovarea plasticienilor locali.

Alexandru Plămădeală (1888-1940) e considerat liderul oficial al manifestărilor culturale din Basarabia interbelică. În calitate de artist plastic, Al. Plămădeală a avut un spectru larg de preocupări: portrete, compoziții sculpturale, miniaturi executate în ghips, marmură, bronz și fildeș. Monumentul lui Ștefan cel Mare, inaugurat la Chișinău, în 1928, este considerat una din cele mai reușite lucrări ale artistului. Lucrarea se caracterizează prin monumentalitate și sobrietate. Măinile domnitorului – una ridicată în sus, cu crucea, și cealaltă lăsată în jos, pe paloș, simbolizează dubla ipostază a voievodului: învingător în lupte și ctitor în zilele de pace. A. Plămădeală a manifestat un interes constant pentru portrete, realizând portrete sculpturale ale mai multor personalități culturale din trecut și contemporane (B.P. Hasdeu, A. Donici, A. Mateevici, I. Minulescu, E. Gavriliță, L. Lipkovski). La mormântul poetului Alexei Mateevici, de la Cimitirul Ortodox Central din Chișinău, se află bustul realizat de Alexandru Plămădeală.

Liderul „neoficial” al perioadei e Auguste Baillayre (1879-1961), una dintre cele mai strălucite figuri ale culturii basarabene de la începutul sec. XX. Născut în Franța, a copilărit în Basarabia și a studiat la Petersburg, Grenoble și Amsterdam. În perioada interbelică a

activat în calitate de profesor la Școala de Arte din Chișinău, precum și a deținut funcția de scenograf la Teatrul Național. A fost mentorul și inspiratorul mai multor talente de la Chișinău. Una dintre cele mai cunoscute lucrări ale sale este *Portretul doamnei Lidia Arionescu* (1921), pictoriță și soția autorului, care oglindește lumea profundă a sentimentelor modelului. Lucrarea mai reflectă pasiunea pictorului pentru arta contemporană, fiind atras de *constructivism, Stilul 1900, postimpresionism*.

Cu regret, o parte importantă a picturii basarabene din perioada interbelică s-a pierdut. În 1939, cu sprijinul lui Alexandru Plămădeală, este inaugurată Pinacoteca din Chișinău. Instituția reunea lucrările a peste 160 de plasticieni basarabeni și din dreapta Prutului (Th. Pallady, N. Tonitza ș.a.). Erau reprezentate mai multe genuri ale artelor plastice – pictură, grafică, sculptură, artă decorativă. După anexarea Basarabiei de către URSS, pe 28 iunie 1940, colecția s-a completat cu opere din colecții particulare, confiscate de autoritățile comuniste. În 1941, odată cu retragerea armatelor sovietice, colecția muzeului a fost transferată la Tiraspol, apoi la Harkov, pierzându-i-se urmele. Cu toate acestea, unele opere au supraviețuit în colecții muzeale și private din afara republicii. Astfel, în 1962, Muzeul de Stat de Artă din Chișinău a primit în dar colecția pictorului Auguste Baillayre, conținând opere ale plasticienilor basarabeni. Colecția lui Baillayre e astăzi cea mai importantă sursă de studiere a picturii basarabene din prima jumătate a secolului XX.

3. Colecții de artă universală. Din patrimoniul național al Republicii Moldova fac parte și mai multe creații de artă universală. După al Doilea Război Mondial, Muzeul de Stat de Artă din RSSM (actualmente, Muzeul Național de Artă al Moldovei) a beneficiat de donații din partea Galeriei Tretiakov, Muzeului Pușkin și Ermitajului. Aceștia li s-au adăugat ulterior achizițiile și donațiile de la persoane private. Bunăoară, în 1947, prin testamentul pictorului basarabean Pavel Șilingovski, devenit profesor la Academia de Arte Plastice din Leningrad, muzeul a primit o colecție voluminoasă de grafică din secolele XVII-XIX. În prezent, Muzeul Național de Artă al Moldovei deține peste 39 de mii de lucrări de pictură, sculptură, grafică și artă decorativă, oglindind dezvoltarea artelor plastice în secolele XV-XX. Colecțiile de artă universală cuprind creații ale măștrilor vest-europeni, ruși și sovietici. Regăsim picturi din epoca Renașterii, a barocului, clasicismului, romantismului, realismului. Dintre cele mai reprezentative nume de pictori, creațiile cărora pot fi admirate la Chișinău, îi nominalizăm pe: Albrecht Dürer, Giorgio Vasari, Rembrandt, Auguste Renoir, Ivan Șișkin, Orest Kiprenski, Igor Grabar ș.a. Mai puține sunt lucrările ce ar ilustra arta universală a secolului XX.

O colecție deosebită e cea de stampe japoneze din sec. XVII – începutul sec. XX (circa 200 de piese). *Stampa* reprezintă o imagine imprimată pe hârtie sau mătase, după un desen gravat pe o placă metalică, de lemn sau piatră. Primele stampe nipone erau alb-negre. La mijlocul secolului al XVIII-lea, apare stampa policromă (din 7-10 culori). Fiind multiplicată prin procedeul *xilografiei* (imprimarea cu ajutorul clișeelor săpate în lemn), stampele erau difuzate pe larg, la un preț accesibil. Principalele teme reflectate în stampe sunt: sărbătorile, locurile celebre, portretele de femei și de actori, legendele despre eroi și bătălii din trecut, peisajele (Fig. 11). Între autorii stampelor păstrate la Chișinău se numără pictori niponi de talie universală – Ando Kwagetsudo, Kiyonaga Tori etc. Lucrările lor sunt, concomitent, mărturii prețioase despre epoca în care au trăit și civilizația niponă.

Bibliografie recomandată:

Patrimoniul cultural național ca resursă pentru o dezvoltare durabilă a Republicii Moldova. Coord. V. Ghilaș, A. Dolghi, vol. I. Chișinău: S.n., 2019, p. 100-143.

T. Stavilă, C.I. Ciobanu. *Patrimoniul cultural al Republicii Moldova*. Ediția a II-a. Chișinău: Editura Arc, 2014, p. 213-235, 246-283.

T. Stavilă. *Arta plastică modernă din Basarabia (1887-1940)*. Chișinău: Știința, 2000, p. 18-82.

T. Stavilă. *Artele frumoase din Basarabia în secolul al XX-lea*. Chișinău: Editura Arc, 2019, p. 73-90, 350-369. Disponibil online:

https://www.academia.edu/45329469/Stavila_Artele_frumoase

T. Stavilă. *Artele frumoase din Basarabia în secolul al XX-lea*. Vol. II. Chișinău: Editura Arc, 2020, p. 48-63, 84-90. Disponibil online:

https://www.academia.edu/45329506/Tudor_Stavil

https://www.academia.edu/45329506/Tudor_Stavil

Alexandru Plămădeală – un promotor al frumuseții clasice. Selecție V. Malanețchi. Chișinău: Știința, 2020, p. 10-21, 49-55, 82-85, 101-105.

R. Menegazzo. *Stampe japoneze din perioadele Edo și Meiji*. Colecția Muzeului Național de Artă al Moldovei. Chișinău: Editura Arc, 2020, p. 9-16, 186.

Temă pentru lucru individual:

Cât de importantă este prezența, în Republica Moldova, a lucrărilor artiștilor din Europa Occidentală sau Orient? Ar merita încurajată colecționarea lor? Argumentați-vă opinia.

9. OBIECTELE DE CULT BISERICESC

1. Muzeul bisericesc din Chișinău.

2. Icoana ortodoxă.

3. Broderia și arta metalelor.

1. *Muzeul bisericesc din Chișinău.* În ținutul dintre Prut și Nistru, cele mai vechi colecții de obiecte de cult au aparținut bisericilor și mănăstirilor. Locașurile basarabene au tezurizat numeroase cărți și piese de artă bisericească din perioadele medievală și modernă, de proveniență locală, precum și din alte provincii românești. Pe parcursul sec. XIX – începutul sec. XX, mai mulți preoți, cercetători și profesori basarabeni au manifestat interes pentru documentarea și valorificarea acestui patrimoniu. Astfel, în 1904, la Chișinău s-a înființat Societatea Istorico-Arheologică Bisericească din Basarabia, membrii căreia erau preocupați de studierea și colectarea „antichităților bisericești”, în particular, pentru a înființa un muzeu eparhial. În 1906, este întemeiat Muzeul bisericesc din Chișinău. Societatea Istorico-Arheologică a lansat un apel către preoți pentru a dona muzeului obiecte vechi de cult și artă religioasă. La apel au răspuns clericii, dar și numeroși oameni de cultură, nobili, oameni de rând. Muzeului i-au fost dăruite manuscrise, tipărituri, straie bisericești, cruci, icoane, monede, fotografii, decorații și hărți.

Pe parcursul existenței sale, Muzeul bisericesc din Chișinău a adăpostit piese de mare valoare istorică. Între acestea s-a numărat mitra arhierescă, împodobită cu mărgăritare și perle, a mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, veșminte și copii ale scrisorilor sale. Icoanele din muzeu, datând din sec. XVIII-XX, reprezentau școlile de pictură moldovenească, rusă, lipovenească, bulgară și grecească. Colecția tipăriturilor românești includea *Biblia de la București* (1688, prima ediție integrală a *Bibliei* în limba română), *Biblia de la Petersburg* (1819, tipărită cu sprijinul lui Gavriil Bănulescu-Bodoni), *Cazania lui Varlaam* (1643), *Viețile Sfinților*, publicate de Mitropolitul Dosoftei la Iași (4 vol., 1682-1686). Pe lângă obiectele de cult, muzeul deținea și vestigii arheologice, hărți, publicații editate în Basarabia între anii 1812-1918, o mare colecție de carte românească. În timpul regimului sovietic (1940-1941), activitatea Muzeului bisericesc a fost suspendată. După revenirea administrației românești, în anul 1941, muzeul este redeschis. Dar în 1944, este evacuat la Craiova, unde i se pierd urmele. O parte din colecții, se presupune, au fost predate *Muzeului republican de ateism științific*, iar după desființarea acestuia, în 1992, patrimoniul său a fost transferat la Muzeul Național de Istorie a Moldovei. În prezent, în colecțiile diferitor muzee din Republica Moldova, precum și în unele parohii, se păstrează valoroase obiecte de cult, carte religioasă, veșminte bisericești etc.

2. Icoana ortodoxă. Cuvântul *icoană*, în traducere din greacă, înseamnă „imagine, portret”. În accepțiunea modernă, termenul *icoană* denumește panourile mobile conținând imagini religioase, preponderent pictate pe lemn, mai rar – cioplite în piatră sau cizelate în metal. În funcție de subiectul reprezentat, distingem icoane ale lui Iisus Hristos, ale Maicii Domnului (sau *mariane*), icoane ale sfinților, dedicate unor episoade biblice ori sărbători creștine. Multe icoane cu același subiect pot reprezenta diverse tipuri iconografice, deosebindu-se după maniera de prezentare a subiectului. Bunăoară, icoanele Maicii Domnului cuprind tipurile iconografice: *Hodighitria* („Îndrumătoare”), *Eleusa* („Îndurătoare”), *Oranta* („Cea care se roagă”), *Trihirussa* („Cu trei mâini”) ș.a.

Cea mai veche icoană din spațiul pruto-nistrean, cunoscută până în prezent, datează din sec. XVI și se păstrează la Muzeul Național de Artă a Moldovei. Icoana reprezintă tipul iconografic *Maica Domnului Hodighitria* (Fig. 12). Pruncul Iisus apare așezat pe brațul stâng al Maicii Sale. Iisus ține în mâna stângă un sul, în timp ce cu dreapta binecuvântează. Mâna dreaptă a Fecioarei este ridicată la piept, într-un gest de prezentare a Fiului lui Dumnezeu oamenilor. Conform tradiției bizantine, tipul *Hodighitria* are la bază o icoană zugrăvită de Evanghelistul Luca. Tipului *Hodighitria* îi aparține și icoana făcătoare de minuni a *Maicii Domnului* de la Mănăstirea Hârbovăț.

În Basarabia, mănăstirile au constituit importante centre de pictare a icoanelor. Spre deosebire de așezămintele monastice din dreapta Prutului, lăcașele din Basarabia nu aveau ateliere specializate. Călugării-iconari erau autodidacți, perfecționându-și măiestria de la o lucrare la alta. Icoanele mănăstirești reprezintă o simbioză între arta zugravilor de țară, cu un limbaj naiv și sincer, și elementele barocului. În sec. al XIX-lea, în pictura icoanei intervin schimbări importante: se diversifică subiectele abordate, se utilizează tehnici de pictură inspirate din arta laică. Dacă anterior zugravii nu-și semnau lucrările, acum multe icoane poartă autograful autorului, anul creației, uneori și numele comanditarului sau al donatorului. Astfel, cunoaștem că între iconarii secolului al XIX-lea s-au numărat zugravul Gherasim, Ioan Iavorschi, Ioan Dămășcanu, călugării Iezechil, Vichenti, Ioasaf ș.a.

Alături de icoana „savantă”, realizată de profesioniști, un loc aparte revine icoanei populare. Creată și apreciată într-o ambianță rustică, icoana populară se individualizează prin motivele apocrife, expresivitatea neobișnuită a picturii, tratarea naivă și stângace a desenului. Perspectiva lipsește, iar chipurile personajelor sunt reprezentate strict frontal sau din profil. Figurile sunt adesea disproporționate, întâlnim puține elemente secundare. Un exemplu de icoană populară este *Iisus Hristos Pantocrator* (din greacă, „Atotțiitor”), datată cu sec. XVIII,

provenind din biserica de lemn a satului Rotunda, Edineț. Ochii mari, larg deschiși, desenul riguros și modelarea rigidă a volumului sugerează că este o operă creată în mediul rural.

Zugravii icoanelor populare, în mare parte, au rămas anonimi. Totuși, în sec. al XIX-lea, unii își semnează lucrările. Zugravul Mihail Leontovici este autorul icoanei *Sfântul Gheorghe ucigând balaurul* (1806), descoperită în biserica Sf. Gheorghe din s. Orac, r. Leova (Fig. 13). Bogăția cromatică a picturii creează impresia unei ilustrații la basmele sau legendele populare. Zugravul pictează flori având aceleași dimensiuni, indiferent de spațiul ce le desparte. Principesa are înfățișarea unei sătence, iar balaurul capătă un aspect blând și chiar ... comic. Ambele icoane menționate (*Isus Hristos Pantocrator* și *Sfântul Gheorghe ucigând balaurul*) se păstrează astăzi la Muzeul Național de Artă al Moldovei.

3. Broderia și arta metalelor. Începând din epoca medievală, mănăstirile din Țara Moldovei dețineau ateliere în care se confecționau veșminte bisericești, broderii și covoare. Istoricii de artă apreciază multe dintre piesele respective drept capodopere de artă decorativ-aplicată. Meșteșuguri similare s-au practicat și în mănăstirile basarabene. Monahiile și surorile îndeplineau anumite ascultări: *rucodelia la lucru foarte subțire* denumea croșetatul, broderia, confecționarea hainelor; *rucodelia furcii la lucru gros* desemna țesutul covoarelor. În calitate de materii prime se utilizau catifeaua, brocartul, mătasea, atlasul. Pentru decor se foloseau firul de aur sau argint, franjuri de argint sau argint aurit, mărgelile colorate, aplice decorative, mai rar – pietrele colorate, inele de argint sau aramă. În cazuri excepționale, se utilizau pietrele scumpe (acvamarin, ametist, smarald, perle). În sec. al XIX-lea, ateliere de țesut covoare au activat la mănăstirile Vărzărești (Nisporeni), Tabăra (Orhei), Răciula (Călărași) ș.a. În perioada interbelică, la Mănăstirea Vărzărești a funcționat un atelier de covoare, precum și un atelier de coasere și reparație a veșmintelor bisericești. Un magazin și un atelier de obiecte bisericești activa, în anii '20 ai secolului trecut, la Chișinău, în Casa Preoțimii.

Țesăturile bisericești pot fi clasificate în: (1) veșminte preoțești, (2) odăjdii și acoperăminte. Din categoria *veșmintelor preoțești* fac parte: *epitrahilul* (veșmânt liturgic purtat de preoți, când oficiază serviciul divin), *brâul*, *felonul* (o pelerină scurtă), *omoforul* (veșmânt purtat de arhieru în jurul gâtului), *mănecuțele* etc. Pentru merite deosebite, episcopii și stareții mănăstirilor erau decorați cu dreptul de a purta *bedernița* (veșmânt de formă romboidală, cu scene evanghelice). Toate veșmintele erau păstrate în *veșmântărie* sau *diaconic* (*rizniță*). În categoria *odăjdiilor și acoperămintelor* se înscriu: *antimisul* (țesătură liturgică de in sau mătase, folosită în timpul Sfintei Euharistii, pe care este reprezentată

punerea în mormânt a lui Hristos), *aerele* (*văzduhurile*), *dverele* (perdele deasupra Ușilor Împărătești), *epitafele* (pânză cu icoana imprimată a Însmormântării lui Hristos). Cu *pocrovățul* se acopereau obiectele de cult (potirul și discosul).

Cele mai frecvente podoabe în bisericile și mănăstirile basarabene erau potirul pentru Sf. Împărtășanie și alte vase necesare oficiului divin, chivotul pentru păstrarea Sfințelor Daruri, icoanele turnate din metal, ferecăturile de icoane și cărți liturgice, cununile, inelele de cununie și cruciulițele de botez etc., dar și numeroase piese de arhitectură realizate din metal, cum ar fi crucile, clopotele etc. În majoritatea parohiilor din mediul rural, vasele de cult erau confecționate din cositor. Doar în bisericile din oraș sau în lăcașele sătești, sprijinite de ctitori înstăriți, atestăm podoabe din argint. După anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, în 1812, administrația rusă interzice confecționarea vaselor de cult din metale ieftine, precum cositorul. Din cauza compoziției lor chimice, vasele din metalele respective provocau îmbolnăvirea clerului și a enoriașilor. Numărul podoabelor liturgice din argint pentru bisericile și mănăstirile basarabene crește semnificativ datorită interesului ctitorilor înstăriți de a-și înveșnici numele. Prin ordine sinodale, era interzisă procurarea și confecționarea obiectelor de cult de la persoane neautorizate. Motivele ornamentale și tehnicile de decorare a metalului se aflau în strictă concordanță cu canoanele bisericesti. Alături de unele motive floristice și vegetale folosite la înfrumusețarea potirelor, lingurițelor, ferecăturilor icoanelor sau cărților liturgice, un rol aparte posedă și inscripțiile caligrafice. Acestea din urmă erau realizate în tehnica gravării metalului și semnificau preponderent actul de donație al piesei, cu menționarea numelui persoanei și anului. Mai rar se menționa numele persoanei care a realizat sau decorat piesa liturgică.

Pentru spațiul pruto-nistean au fost documentați mai mulți meșteri care au realizat podoabe pentru bisericile locale. Meșterii din Ucraina și Rusia realizau podoabe la solicitarea autorităților ecleziastice din Basarabia. De la mijlocul sec. al XIX-lea, în Basarabia sunt create condiții optime pentru activitatea asociațiilor meșteșugărești care profesau prelucrarea artistică a metalului. Între anii 1854-1858, la Chișinău a fost creată asociația de argintărie, aurărie și ceasornicărie. Meșteri argintari au fost atestați documentar și în Soroca, Orhei, Chilia, Ismail. În afară de obiectele de cult, meșterii realizau obiecte de podoabă laice: „cercei moldovenești” (având forma unei inimioare sau lunule), paftale, brățări etc. De asemenea, erau importate piese realizate de argintarii din Odesa, Moscova și Varșovia, acestea impunându-se în fața produselor meșterilor locali.

Bibliografie recomandată:

T. Stăvilă, C.I. Ciobanu. *Icoane vechi din colecții basarabene*. Chișinău: Editura Arc, 2000, p. 6-40.

T. Stăvilă. *Icoana basarabească din secolul XIX*. Chișinău: Editura Arc, 2011, p. 63-97. Disponibil online:

https://www.academia.edu/33390318/Icoana_basarabeana_final_2011_pdf

A. Chiroșca. *Zugravul care a stat la sfat cu îngerii*. Chișinău: Lexon-Prim, 2018, p. 11-38.

L. Condraticova. *Arta bijuteriilor din Moldova*. Iași: Lumen, 2010, p. 114-125.

L. Condraticova. *Arta metalelor din Basarabia (sec. XIX – prima jum. a sec. XX)*. Chișinău: Institutul Patrimoniului Cultural, 2017, p. 120-187.

Temă pentru lucru individual:

Formulați câteva propuneri adresate Guvernului și Mitropoliei Moldovei, pentru a stimula identificarea și păstrarea obiectelor vechi de cult.

10. PATRIMONIUL GOSPODĂRIEI TRADIȚIONALE

1. Uneltele de muncă.

2. Mobilierul.

3. Vesela și ustensilele.

1. Uneltele de muncă. În gospodăria țărănească tradițională s-au utilizat diverse unelte de muncă, în funcție de îndeletnicirile familiei: prelucrarea pământului, pomicultura, viticultura, legumicultura, creșterea animalelor și altele care reies din acestea. O bună parte dintre ele au fost înlocuite ulterior cu mașini și instrumente moderne, mai performante. Totuși, uneltele tradiționale constituie o componentă valoroasă a patrimoniului cultural mobil, fiind mărturii istorice ale îndeletnicirilor strămoșilor noștri. Majoritatea uneltelor din gospodăria țărănească se confecționau, preponderent, din lemn. Pentru realizarea lor era nevoie de o bună cunoaștere a calităților diferitor specii de lemn, de iscusință tehnică și ingeniozitate. În gândirea populară, multe unelte erau investite cu valori simbolice și puteri magice. Le întâlnim în basme, proverbe, ghicitori și în poezia ritualică.

Ne vom opri, în continuare, la uneltele folosite în agricultură, una din cele mai răspândite îndeletniciri din arealul nostru. Cele mai vechi unelte de prelucrare a pământului erau *săpăliga* și *sapa*. Acestea se foloseau pe pământurile ce nu puteau fi arate, din motive

obiective, ori în gospodăriile țăranilor săraci. Mai eficiente erau *aratrul* și *plugul*. Fiecare dintre ele avea câteva subtipuri. *Aratrul* doar săpa brazda și împingea pământul în părți. În schimb, cu *plugul* se tăia, se ridica și se răsturna brazda. Din acest motiv, solurile dure se arau cu *plugul*, iar cele moi – cu *aratrul*. Pentru acoperirea semințelor și netezirea pământului se utilizau *boroana* (numită și *grapă*), *scândura*, *tăvălugul*. Cerealele se recoltau cu *secera*, *coasa*, *târpanul*, *toporișca*. Treieratul, care presupune separarea grăunțelor din spice, se realiza cu *îmblăciul*, *tăvălugul* sau *dicania*. Urma vânturatul cerealelor cu *lopata de lemn*, *furca*, *ciurul*, *leasa* sau *felezeul*. Pentru a le curăți mai minuțios de paie, grăunțele erau apoi cernute prin *dârmoi*. Viticultorii foloseau *teascuri masive cu șuruburi de lemn*, *linuri*, *căzi*, *poloboace*, *butoaie*. Pescarii meștereau *luntri*, *dubasuri* și tot felul de unelte de pescuit.

Uneltele menționate se regăsesc astăzi în muzee, la pensiunile agroturistice (Fig. 14). O parte au rămas în gospodăriile individuale. Merită să le păstrăm ca amintire, ca legătură simbolică cu înaintașii noștri. Ele le-au ajutat să supraviețuiască în perioade dificile din istoria acestui meleag. Mai este important să le donăm muzeelor, pentru a le ajuta etnografilor, istoricilor și arheologilor să reconstituie amănunțit trecutul poporului din care facem parte. Fiind prezente în expoziții, uneltele tradiționale de muncă vor servi, de asemenea, la educarea tinerelor generații și la promovarea identității noastre etno-culturale în rândul turiștilor străini. După caz, ele pot fi folosite și la realizarea filmelor și a spectacolelor de epocă.

2. Mobilierul. Mobilierul se numără între cele mai importante elemente din locuința țărănească. În trecut, era confecționat de membrii familiei sau de meșterii din sat. Ei cunoșteau bine calitățile lemnului, îmbinau piesele componente prin creștături ori cuie de lemn, le ornamentau cu gust. Odată cu avansarea industriei și a producției urbane, în casele țăranilor pătrund piese de mobilier fabricate la oraș.

Cea mai veche piesă de mobilier e considerată *lavița*. În grai popular se mai numește *laiță*, *prici*, *topcean* etc. Lavițele erau dispuse de-a lungul pereților încăperii. O formă evoluată a laviței e considerată *sofca* – un fel de pat cu spătar și ladă dedesubt. Aceasta din urmă servea pentru păstrarea hainelor și dormit. Pentru șezut se mai utilizau bănci lungi, cu sau fără spătar, numite *oslon*, *scaun împrejur* ș.a. În trecut, doar familiile înstărite aveau câte un pat de lemn, considerat a fi un obiect de lux, pe care îl țineau în casa mare.

Pentru alimentația familiei, odinioară se folosea o măsuță rotundă, foarte joasă, cu trei picioare. Scăunelele, fără spetează, erau adaptate dimensiunilor mesei. Au mai fost răspândite mesele cu sertar și dulap, pe care se pregăteau bucatele și se depozitau alimentele și vasele.

Mesele înalte și scaunele cu spetează, pentru o singură persoană, au pătruns în locuința țărănească la începutul secolului XX și completau interiorul casei mari.

Vasele de bucătărie se păstrau în *blidare*, *dulăpioare*, *policioare*, *lingurare* fixate pe perete. Constau din câteva rafturi, acoperite cu perdele sau uși. Ulterior au fost înlocuite prin servante și bufete produse la fabrică.

O piesă importantă de mobilier era *lada de zestre*, cunoscută și sub numele de *sunduc*, *ladă de straie*, *scrin*, *comod* ș.a. Lăzile se ornamentau prin crestare, colorare sau aplicații, ferecate cu metal, ghintuite cu cuie decorative. Ele reflectau prestigiul social al familiei. Tatăl era obligat să cumpere fiecărei fiice câte o astfel de ladă. Mai avea grijă să aibă câte o ladă el și soția, pentru a păstra *comândul* (haine și alte obiecte pregătite pentru înmormântare).

3. Vesela și ustensilele. Pentru alimentație, prepararea și păstrarea hranei s-au utilizat diverse vase de lut: *gavanoase*, *ulcioare de apă și de lapte*, *burluie* (Fig. 15), *tocitori*, *tortare* (Fig. 16), *străchini*, *talgere*, *marcotețuri* etc. Deosebim două categorii de ceramică – roșie (obținută prin ardere oxidantă, cu pătrunderea aerului în cuptor) și neagră (pentru care se folosește arderea reducătoare, fără accesul aerului). Vasele pot fi smălțuite în interior și exterior. Decorul lor cuprinde diferite motive – puncte, linii văluroase, curbe, spirale, flori (Fig. 15) etc. În Basarabia au existat odinioară mai multe sate de olari. Importante centre de olărit s-au aflat în localitățile Iurceni (r. Nisporeni), Hoginești (r. Călărași), Țigănești (r. Strășeni), Cinișeuți (r. Rezina), Nicolaeuca (Ungheni). În prezent, și-au păstrat activitatea olarii din Iurceni, Ciorăști, Hoginești, fiind susținuți de mai mulți tineri ceramiști care activează orașe. Oalele bine făcute sunt folosite la preparat bucate și la înăcrit laptele. O altă parte a articolelor de olărie tradițională sunt procurate mai degrabă în calitate de suvenir și obiecte decorative.

O bună parte din vasele necesare gospodăriei tradiționale se confecționau din lemn – *căni*, *donițe*, *cofe*, *butoaie*, *fedeleşe*, *coveți*, *putini*, *căzi*, *uluțe*, *știubeie*, *ciubere*, etc. Sate întregi erau specializate în producerea poloboacelor, de unde li se trăgea numele de polobocari (Vorniceni, Lozova, Sadova). Tot din lemn erau făcute *lingurile* și *linguroaiele*, folosite la mâncare, pentru a amesteca și măsura laptele la stână, a lua apa din căldare, a fierbe urda. Coada lor poate fi frumos ornată, prin intermediul crestăturilor. Lingurile de lemn incrustate, confecționate de meșterii populari, au căpătat astăzi un rol preponderent decorativ. Învățătorul și meșterul popular Dumitru Oaserele din Călărași are sute de linguri frumos sculptate conform vechii tradiții.

Bibliografie recomandată:

Patrimoniul cultural național ca resursă pentru o dezvoltare durabilă a Republicii Moldova. Coord. V. Ghilaș, A. Dolghi, vol. I. Chișinău: S.n., 2019, p. 151-157.

V. Butură. *Etnografia poporului român. Cultura materială.* Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1978, p. 107-113, 143-162, 381-392.

G. Stoica, P. Petrescu. *Dicționar de artă populară.* București: Editura Enciclopedică, 1996, p. 134-140, 333-336.

M. Ciocanu. *Cartea etnografului. Colecții muzeale, obiceiuri și tradiții populare.* Chișinău: Cartdidact, 2019, p. 40-59.

Temă pentru lucru individual:

1. Prin exemple concrete, exprimați-vă opinia despre modul cum este păstrat și pus în valoare patrimoniul gospodăriei tradiționale în Republica Moldova. Conform propriilor observații arătați plusurile și minusurile păstrării patrimoniului în muzee, pensiuni rurale, târguri ale meșterilor populare, festivaluri folclorice.

2. Elaborați un mic proiect de salvare a unui obiect de patrimoniu.

11. ȚESĂTURILE TRADIȚIONALE

1. Covoarele.

2. Costumul popular.

3. Ștergarele.

1. Covoarele. Covoarele se numără între cele mai valoroase țesături tradiționale. Pe vremuri, ele făceau parte din averea familiei. Erau transmise următoarelor generații drept zestre sau moștenire. În acest mod, covoarele deveneau un liant între membrii familiei și ai neamului. Ele împodobeau mai ales casa mare, unde se păstrau cele mai prețioase obiecte ale familiei. Cu cât era mai înstărită familia, cu atât mai multe covoare deținea. În spațiul românesc, Basarabia e una din regiunile celebre pentru covoarele sale de înaltă valoare estetică.

Cuvântul *covor* e o denumire generică. Diverse tipuri de covoare au propria denumire, în funcție de locul ocupat în casă. *Lăicerele, lădarele, laturile* acopereau mobilierul. *Păretarele, ungherarele* erau prinse pe pereți, deasupra pieselor de mobilier. Cea mai mare suprafață a peretelui o ocupau *scoarțele* și *războaiele*. Având dimensiuni mari, pe suprafața

lor puteau fi reprezentate cele mai ample compoziții decorative. În unele localități, există covoare care se plasau aproape de tavan – *grindarele* și *cordarele*.

Covoarele basarabene tradiționale au tonuri pastelate (ocru, albastru-verziu, negru, brun), îmbinând culorile reci și calde. Întreaga compoziție creează o stare de liniște. Fiind obținute din plante, culorile erau rezistente la lumină, umiditate și spălat. Prin contrast, covoarele vopsite cu ajutorul coloranților chimici, au culori stridente, mai puțin rezistente la umezeală și lumină.

Cele mai vechi ornamente de pe covoare sunt cele geometrice – *romb*, *rozetă*, *zigzag* etc. Tot în manieră geometrizantă sunt reprezentate alte motive: *pomul vieții*, *prescura*, *aripile morii*, *spicul de grâu*, *jemna*, *păsările*, *oamenii*. Între motivele frecvent întâlnite, caracteristice spațiului pruto-nistrean, se numără *pomul vieții*. Acesta poate fi zugrăvit sub formă de pom cu sau fără rădăcini, în glastră, cu păsări pe ramuri, cu flori (Fig. 19-20). Vița-de-vie, zugrăvită de-a lungul chenarului sau în câmpul central al scoarței, de asemenea, e considerată o ipostază a pomului vieții. Specialiștii consideră că pomul respectiv ilustrează *Arborele cosmic*, prezent în miturile multor popoare. În *Biblie*, bunăoară, sunt menționați *Pomul vieții* și *Pomul cunoștinței binelui și răului*, care cresc în Rai (*Geneza* 2:9). Un motiv enigmatic îl constituie *omul mascat*, care se întâlnește doar pe scoarțele din regiunea Căușenilor. Personajul pare să aibă fața acoperită cu ramuri de copac și ierburi, aidoma personajelor din ritualurile de invocare a ploii (*Paparuda*) sau din alaiul de Anul Nou.

Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, covorul tradițional intră într-o fază de decadență. Coloranții naturali sunt înlocuiți prin cei chimici, cu care se vopseau mai ușor firele. Se răspândesc imagini naturaliste (flori, animale, peisaje), cu caracter pur decorativ, fără rădăcini în spiritualitatea populară, care înlocuiesc decorul geometric. Concomitent, specialiștii și intelectualitatea vremii apreciau valoarea vechilor covoare. Astfel, de la sfârșitul secolului al XIX-lea, covoarele basarabene sunt prezentate la diverse expoziții, fiind remarcate pentru calitățile lor estetice. Multe covoare tradiționale au fost înstrăinate din republică, pe diferite căi (vânzare, schimb, evacuări, emigrarea proprietarilor), ajungând în colecțiile muzeale din alte țări și la persoane private. Cea mai mare colecție de covoare basarabene din Republica Moldova se păstrează la Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală. Piese valoroase mai dețin Muzeul Național de Istorie a Moldovei, muzeele de istorie și etnografie din alte orașe ale republicii. Covoare basarabene mai regăsim la Muzeul Național al Satului „D. Gusti”, Muzeul Țăranului Român (București), Muzeul Etnografic al Moldovei (Iași), la alte muzee și instituții de cultură din România.

În prezent, continuă alesul covoarelor un grup de meșterițe din Clișova Nouă, Orhei, altele din Mihăileni, raionul Râșcani, Palanca Călărași, dar și meșterițe care activează individual. La Facultățile de Artă Plastică și Design de la AMTAP și UPS „I. Creangă” tinerii tapiseri însușesc tradiția țesutului artistic.

2. Costumul popular. Portul popular se clasifică în *port cotidian* și *de sărbătoare*. Unele elemente ale portului românesc (cămașa încrețită la gât, ȋțarii, opincile) au o vechime multimilenară. Piese asemănătoare întâlnim în vestimentația dacilor, zugrăviți pe monumente antice, precum *Columna lui Traian*. Cel mai complex și rafinat artistic e costumul de sărbătoare (Fig. 17). Acesta reprezintă creația unui șir de generații care l-au perfecționat și l-au adaptat diferitor contexte istorice. Prin intermediul ornamentelor de pe haine, erau codificate informații despre rangul social al purtătorului/purtătoarei, starea sa civilă, regiunea de origine. În continuare, ne vom referi la cămășile pentru femei și bărbați, două componente de bază ale costumului popular.

Există trei tipuri de cămăși tradiționale pentru femei: *cămașa bătrânească*, *cămașa încrețită la gât* și *cămașa cu petic* (sau *platcă*). Dintre acestea, *cămașa încrețită la gât* (Fig. 17), purtată la sărbători ori în cadrul obiceiurilor, e considerată o capodoperă a artei populare românești, o contribuție a românilor în vestimentația europeană. Mai e cunoscută drept *cămașă carpatină*, *cămașă românească*, *cămașă cu altiță* sau *ie*. La gât e încrețită și se leagă cu două fire de ață. Unele cămăși au guler îngust, în formă de bentiță. Mâneca iei se împarte în *altiță* (de formă dreptunghiulară, situată pe umăr), *încreț* (o bandă mai îngustă) și *râuri* (șiruri paralele de ornamente, dispuse de-a lungul mânecii, până la încheietura mâinii). *Altița* concentrează cel mai bogat decor, realizat uneori cu fir metalic, în baza modelelor consacrate. *Altița* se divizează în câteva rânduri paralele, în interiorul cărora se repetă același ornament: păsări, aștri, motive în formă de „S” (numite *calea rătăcită*, *cârligul ciobanului*). *Încrețul* cuprinde motive geometrice – romb, triunghi. *Râurile* pot fi dispuse vertical ori pieziș față de altiță. Tot *râuri* se numesc ornamentele de pe pieptul și spatele cămășii. Ele au formă de zigzag, valuri sau ramură cu frunze. Datorită ornamentelor cămășii, se spune, femeia îmbrăcată în ie și ținând mâinile în sus, seamănă cu un pom având crenguțele îndreptate spre cer. Potrivit unei alte interpretări, ornamentele iei reprezintă simbolic universul: cerul (altița), pământul (încrețul) și apele subterane (râurile).

Costumul femeii e completat de catrință, fotă, uneori fustă și brâu. Toate aceste piese cunosc variante și particularități regionale. Să nu uităm de podoaba capului. Fetele își împodobeau părul cu flori sau coronițe de flori. În secolele trecute, femeile căsătorite trebuiau

să-și acopere părul cu un *ștergar de cap* (numit și *năframă*, *pânzătură*) sau cu o *maramă* din borangic.

Pentru bărbați, deosebim două tipuri de cămăși. Cea *bătrânească* poate fi lungă până la genunchi, cu guler drept sau răsfrânt, mânecile largi. Al doilea tip e *cămașa cu platcă*, având o fâșie de pânză adăugată pe umeri, pentru a-i spori trăinicia. Vechile cămăși se legau la gât cu două ațe. Broderia e amplasată pe guler, de-a lungul deschizăturii pieptului, marchează uneori umerii, mânecile și poalele (Fig. 18). Poate conține motive vegetale (ramură) și geometrice (romb). Cămășile bogat ornate se dăruiau la nuntă mirelui, ajutorilor săi, nașilor, socrului mare. Costumul bărbătesc mai include ȋtarii, pantalonii, brăul sau chimirul. Pe cap se purta câte o cușmă (țuguiată sau retezată), pălărie de paie sau pălărie de fetru. Pe vreme răcoroasă, bărbații și femeile purtau pieptare, bundițe, cojoace, cojocel, sumane. Drept încălțăminte de lucru serveau opincile. Cei ȋnstăriți purtau bocanci, cizme, ciubote, pantofi.

Ȋn prezent, costumul popular a devenit o emblemă identitară. El este aidoma unui discurs ȋn imagini, care „povestește” despre istoria, tradiȋiile, creativitatea, gustul estetic al poporului ce a creat costumul. Mostrele vechi de port popular sunt mărturii valoroase din care putem reconstitui specificul vestimentar al diferitor localități și zone. Este important să le păstrăm, inclusiv fotografiile lor, pentru studiu și pentru ca meșterii populari să aibă modele de inspirație autentice. Cu ajutorul pieselor vestimentare, putem studia tehnicile de cusut și de broderie, materialele, croiul și ornamentele, folosite decenii și secole ȋn urmă. Ȋn ultimul deceniu, mai multă lume apreciază costumul autentic, original. O nouă tendință se afirmă ȋn societate – cea a coaserii manuale a propriei cămăși de către doamne de diferite profesii și a purtării cămășii, integrate ȋn costum, la diferite evenimente culturale. Ȋn acest scop, doritorii de a cunoaște și a coase aceste cămăși se ȋntrunesc ȋn șezători.

3. Ștergarele. Ȋn locuința tradiȋională, *ștergarele* fac parte din țesăturile decorative. Cuvintele *ștergar* și *prosop* sunt considerate sinonime. Totuși, ȋn unele localități, *ștergarul* denumește o țesătură mică, ȋngustă, de uz curent (pentru a șterge mâinile). Ȋn schimb, *prosopul* este mai mare, se confecȋionează din pânză fină și are un decor bogat. Prosopul se utilizează ȋn obiceiurile de la botez, nuntă, ȋnmormântare, curățarea fântȋnii etc. Există și alte denumiri locale pentru acest tip de țesături – *șervet*, *peșchir*, *măneștergură* (cuvânt ȋntâlnit ȋn Transnistria și Bucovina), *petic*, *zolnic* (acoperă aluatul, pâinea etc.), *leșier* (pentru a strecura leșia) etc. Ȋn continuare, vom folosi cuvântul *ștergar* pentru acest tip de țesături.

În comunitățile tradiționale, ștergarul îndeplinea câteva funcții: utilitară (pentru igienă), decorativă (împodobește pereții casei), rituală (în cadrul obiceiurilor) și vestimentară (element al portului popular). Ștergarul-iconar era plasat lângă icoana de pe perete. Cei mai importanți nuntași, inclusiv mirele și mireasa, erau legați cu ștergare. La nunți și cumătrii, colacii se dăruiau împreună cu ștergare. Unele familii țeseau câte 100 sau 200 de ștergare pentru a le oferi invitaților la nuntă. În prezent, ștergarul a pierdut o parte din funcțiile nominalizate (cea decorativă și vestimentară).

În aspect compozițional, ștergarul constă din *pod* (câmpul central) și *capete*. La două capete sau de-a lungul tuturor laturilor e înfrumusețat cu horboțele. Motivele ornamentale pot fi concentrate la capetele ștergarului sau pot ocupa întreaga suprafață. Cel mai bogat decor îl au ștergarele de interior, de nuntă și cele vestimentare. În schimb, ștergarele de înmormântare sunt mai sobre. Ornamentul primar al ștergarului îl constituie *vârsta/vrâsta* – o dungă de o singură culoare sau mai multe culori. Urmează motivele geometrice – punctul, semicercul, triunghiul, linia frântă, zigzagul, romb. Pot fi reprezentate diverse imagini din natură – flori, frunze, pomi, viță-de-vie, păsări, animale etc. Vechile țesături se individualizează prin redarea geometrică a acestor imagini. Ștergarele de nuntă au brodate litere, numele mirilor și ale nunilor, anul confecționării piesei, monograma autorului. Actualmente, motivele brodate au dimensiuni mai mari decât odinioară, constau din imagini naturaliste (buchete, păsări), iar culorile sunt aprinse. Astfel, vechile ștergare devin valoroase piese de patrimoniu, exprimând spiritualitatea și gustul estetic al societății tradiționale. În prezent meșterițele din satul Lozova continuă să țesească prosoape în mai multe ițe pentru a fi utilizate în ceremonii.

Bibliografie recomandată:

M. Bâtcă. *Costumul popular românesc*. București: Centrul Național pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale, 2006, p. 37-53, 63-68.

V. Buzilă. *Costumul popular din Republica Moldova. Ghid practic*. Chișinău: Reclama SA, 2011, p. 61-74, 86-101.

V. Buzilă. *Cămașa cu altiță – brand românesc*. În: *Studiul artelor și culturologie: istorie, teorie, practică*, 2014, nr. 2 (22), p. 152-158.

V. Buzilă. *Retorică vestimentară: cămașa cu altiță*. Chișinău: Lexon-Prim, 2022, p. 18-51.

V. Buzilă. *Covoare basarabene. Din patrimoniul Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală – Republica Moldova*. București: Editura Institutului Cultural Român, 2013, p. 21-45.

M. Ciocanu. *Ștergere moldovenești (sf. sec. XIX – înc. sec. XX). Colecțiile muzeului. Catalog.* Chișinău: Editura Lyceum, 2003, p. 10-42.

Temă pentru lucru individual:

1. Credeți că mai au un viitor covoarele și costumele tradiționale? Argumentați-vă opinia.
2. Descrieți covorul sau costumul popular care v-a marcat.

12. PIESELE DE CULTURĂ URBANĂ

1. Vesela de lux.

2. Dispozitivele casnice.

3. Bijuteriile.

1. Vesela de lux. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, în Basarabia pătrund o serie de realizări ale civilizației moderne – transportul feroviar, tramvaiul, iluminatul public, aparatul de fotografiat, telefonul etc. În unele magazine se comercializau haine și mărfuri de uz casnic, produse la întreprinderi renumite din Rusia și țările europene. Aceste inovații ajung mai rapid în mediul orașenilor, dar nu ocolesc nici localitățile rurale. Ele influențează modul de viață, gusturile, orizontul de cunoștințe al basarabenilor. În colecțiile muzeelor din Republica Moldova, la anticari și persoane private, se păstrează obiecte de cultură urbană, vechi de mai bine de un secol. Chiar dacă o bună parte au fost fabricate peste hotare, piesele respective aparțin patrimoniului național, datorită vechimii, rarității lor, valorii artistice și culturale. Ele constituie, de asemenea, mărturii prețioase despre relațiile social-economice și viața cotidiană din Basarabia.

Dintre obiectele de cultură urbană, ne vom referi la vesela de lux, utilizată la mesele de sărbătoare. Vesela de lux include seturi de cafea sau ceai, zaharnițe, sosiere, supiere, farfurii și platouri, vase decorative etc. Una din cele mai importante fabrici de vase de porțelan și faianță, de până la Primul Război Mondial, a aparținut dinastiei de oameni de afaceri Kuznețov din Rusia. În perioada când la conducere s-a aflat Matvei Kuznețov (1846-1911), fabrica deținea monopolul în producția de porțelanuri din Imperiul țarist, concurând cu producătorii europeni și orientali. Vesela Kuznețov era decorată cu scene romantice ori peisaje, flori, nimfe etc., încadrate în rame aurii sau colorate (Fig. 23). Însă din cauza orientării producției spre consumatorul de masă, uneori calitatea decorului suferea – se aplica în serie, se făcea abuz de ornamente. Majoritatea producției fabricii Kuznețov o recunoaștem datorită mărcilor imprimate pe fundul vaselor. De multe ori, acestea conțin inscripția „Fabrica

fraților Kuznețov” (în limba rusă), fiind înscrisă într-un cerc. Marca mai putea indica denumirea fabricii și localitatea unde activează. În spațiul pruto-nistrean, e atestată vesela fabricilor Kuznețov, din diferite perioade.

Pe teritoriul Basarabiei a mai circulat veselă de lux, produsă în a doua jumătate a sec. al XIX-lea – prima jumătate a sec. al XX-lea, de firmele *Weimar Porzellan* și *Rosenthal* (Germania), *Allerton & Sons* (Anglia), *Epiag* (Cehoslovacia), etc. Putem recunoaște producătorii datorită mărcilor de pe veselă. Aspectul mărcilor însă varia în timp. Cu ajutorul cataloagelor de mărci, se determină în ce perioadă și regiune s-a utilizat un anumit tip de marcă, respectiv, când și unde a fost fabricat vasul.

2. Dispozitivele casnice. Între obiectele de lux, care odinioară aparțineau doar regilor și înaltei aristocrații, se numără ceasurile. Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ceasurile devin accesibile pentru mai multe categorii sociale. Putem distinge câteva tipuri de ceasuri: orologii (Fig. 21), ceasuri de buzunar, ceasuri de birou și de șemineu (Fig. 22), ceasuri de călătorie, deșteptătoare. Cele mai răspândite erau ceasurile deșteptătoare și cele de birou, accesibile la preț. Se remarcă, prin construcție și eleganță, orologiile. Acestea erau înzestrate cu pendulă, mecanismul aflându-se într-un dulap cu ornamente frumoase. Unele orologii erau construite pentru a fi puse pe podea, altele se prindeau pe perete. În Basarabia sunt atestate orologii vechi, fabricate de renumite firme europene – *Gustav Becker*, *Junghans* (Germania), *Le Roi à Paris* (Franța), *Dom Gong* (Elveția) etc. Pe cadran, de regulă, se indică marca producătorului de ceasuri. În a doua jumătate a sec. al XIX-lea, fabrica de ceasuri a lui Gustav Becker devenise una din cele mai impunătoare din Europa. Orologiile firmei erau montate în dulapuri din lemn prețios. După o ușiță de sticlă se aflau două greutateți pentru a întoarce mecanismul. După inventarea mecanismului de ceas cu arcuri, s-a renunțat la greutateți. Decorul orologiilor scumpe se compunea din personaje antice, ornamente vegetale și alte elemente lucrate cu migală. Un orologiu de marcă *Gustav Becker*, păstrat actualmente la Muzeul Național de Istorie a Moldovei, a aparținut Școlii Reale nr. 2 din capitală. La mijlocul secolului al XIX-lea, la Chișinău activa magazinul lui Ivan Șpiller, renumit ceasornicar austriac. Aici puteai cumpăra ceasuri de aur și de argint, ceasuri de perete, deșteptătoare etc.

3. Bijuteriile. Articolele de bijuterie se clasifică în câteva categorii: *podoabe personale* (inele, cercei, lănișoare etc.), *podoabe vestimentare* (fibule, agrafe), *veselă din metale prețioase*, *ceasornicarie* (brățări pentru ceasuri), *suvenir* (medalii, insigne), *articole de tutungerie* (tabachere, portțigarete), *obiecte de cult* (icoane, cruci), *obiecte decorative*

(cutii, sculpturi, mobilă incrustată). În continuare, ne vom referi la bijuteriile ce formează podoabele personale.

În spațiul pruto-nistrean, bijuteriile sunt atestate încă din Antichitate. Tipologia și decorul lor a variat pe parcursul secolelor. În secolul al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, în Basarabia activau meșteri aurari și argintari. Principalul centru de confecționare și comercializare a bijuteriilor era orașul Chișinău. Dar meșteri din domeniu sunt atestați, de asemenea, în orașele Ismail, Tighina, Cetatea Albă etc. Cunoaștem puține bijuterii provenite din atelierile acelor timpuri. Piesele din metale prețioase pot fi ușor topite, adesea sunt schimbate ori vândute, pierzându-li-se urma.

Podoabele tradiționale din Basarabia includeau *salbe din monede*. Monedele erau perforate și înșirate pe un fir de ață sau de sârmă. Monedele mari se aflau la mijlocul salbei, iar celelalte erau aranjate în ordine descrescătoare. Li se spunea „taleri”, „bani la grumaz” ori „salbe cu bani”. Salbele cu galbeni circulau în special la sate. Se mai purtau *salbe de coral*, având frecvent culoare portocalie. Constau din unul sau câteva rânduri de mărgele, în formă de cilindri.

O categorie de cercei, răspândită amplu, a căpătat denumirea de „cercei moldovenești”. Ei au formă de inimioară ori lună stilizată, fiind decorați cu floricele și granule de aur.

Dintre podoabele moderne, menționăm: *broșele* (în formă de fluturi sau libelule, cu aripi mobile), *pandantivele* cu pietre prețioase (opal, agat, cuarț), *lănțișoarele*, *cataramele*, *brățările* etc. Multe dintre piesele respective au ornamente stilizate, inspirate din natură – flori, vegetație, animale. În perioada vizată, bijuteriile aveau nuanțe palide, calme, specifice culorilor primare, fără excese. Aceste podoabe se păstrează astăzi în muzeele naționale și în colecțiile private.

Bibliografie recomandată:

L. Condricova. *Arta bijuteriilor din Moldova*. Iași: Lumen, 2010, p. 81-113.

Большая иллюстрированная энциклопедия древностей / Д. Гейдова, Я. Дурдик и др. Прага: Артия, 1988, с. 191-207, 317-334.

Temă pentru lucru individual:

Prezentați 2 piese de cultură urbană, reprezentative pentru spațiul basarabean. Argumentați necesitatea păstrării lor și transmiterii către următoarele generații.

13. PIESELE DE ȘTIINȚE ALE NATURII

1. *Ierbarele.*

2. *Colecțiile de păsări.*

3. *Colecțiile de insecte și animale.*

1. *Ierbarele.* O colecție de plante uscate, sistematizate și păstrate în condiții speciale, însoțite de informații științifice, se numește *ierbar*. De regulă, fiecare plantă (cu flori desfăcute și rădăcină, eventual, cu fructe verzi sau uscate), crenguță de arbore sau arbust e prinsă pe o foaie de hârtie, la care se anexează descrierea sa (Fig. 24-25). Uneori, părțile unei plante se fixează pe câteva file sau, dimpotrivă, pe aceeași foaie pot fi plasate câteva plante mici. Eticheta conține denumirea științifică (în limba latină) și populară a plantei, data și locul recoltării plantei, numele culegătorului și al celui care a determinat specia. Se mai pot indica informații despre mediul de creștere a plantei – relieful, solul, umiditatea, condițiile de iluminare, răspândirea.

Ierbarele se pot alcătui după mai multe criterii. *Ierbarul morfologic* e utilizat pentru a studia diversitatea de forme ale frunzelor, inflorescențelor, tulpinilor, rădăcinilor de plante. În *ierbarele tematice*, plantele se pot grupa după diferite criterii: „Plante dăunătoare”, „Plante medicinale” etc. *Ierbarul floristic* include plante ce oglindesc flora unei regiuni. Dacă plantele sunt ordonate după genuri și familii, colecția se numește *ierbar sistematic*. Fiind incluse în patrimoniul muzeelor și al instituțiilor științifice, ierbarele ne permit să studiem diversitatea vegetală a unei regiuni, să comparăm speciile existente astăzi și în trecut, să apreciem evoluția în timp a sistemelor naturale. Ierbarele constituie și surse valoroase în aspect didactic, pentru cultivarea conștiinței civice și ecologice în societate.

Preocupările de alcătuire a ierbarilor apar în epoca Renașterii. Cele mai vechi ierbare europene, păstrate până în prezent, datează din secolul al XVI-lea. Muzeul de Istorie Naturală, din cadrul Muzeului Brukenthal din Sibiu, deține „Herbarium Baussner” (după numele autorului – George Fr. Baussner), datând din 1734. Este considerat cel mai vechi ierbar din sud-estul Europei. Având formă de carte, ierbarul conține 921 de plante culese, probabil, pe teritoriul Austriei. Sub fiecare e indicată denumirea, timpul înfloririi și culoarea florii. În colecțiile aceluiași muzeu, regăsim ierbarul lui Joseph von Lerchenfeld (1753-1812), savant german care a activat la Sibiu. Ierbarul Lerchenfeld, păstrat doar parțial, cuprinde plante din Transilvania, culese în ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea.

Actualmente, în lume există peste 1000 de ierbare înregistrate oficial. Cele mai mari se află la Muzeul de Istorie Naturală din Paris, Grădina Botanică Regală din Londra ș.a.

Ierbarul Grădinii Botanice „A. Ciubotaru” (Chișinău) are peste 190 de mii de plante. Un alt ierbar impunător aparține Universității de Stat din Moldova.

Mai multe specii de plante din Basarabia, Ucraina și Rusia, culese la sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX, se păstrează în ierbarul Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală. Colecția cuprinde peste 5000 de specii de plante din Republicii Moldova și alte țări. Speciile de arbori, arbuști și ierburi sunt colectate din ecosistemele forestiere de stepă, luncă, din ecosistemele petrofite și acvatică. În ierbarul muzeului sunt conservate specii de plante cu divers grad de vulnerabilitate, incluse în edițiile 1-3 ale Cărții Roșii a Republicii Moldova.

2. Colecțiile de păsări. O colecție ornitologică cuprinde păsări și părți ale organismului lor, preparate special pentru a rezista în timp. Sunt conservate penele, scheletul și țesăturile păsării, ouăle. Asemenea colecții, deținute de muzee, instituții științifice și educaționale, reprezintă o sursă de cunoaștere a diversității păsărilor dintr-un spațiu geografic, în trecut sau în prezent. Speciile împăiate servesc drept repere pentru a determina denumirea corectă a unei păsări. Comparând mai multe exemplare înrudite, se pot urmări modificările suferite de o anumită specie pe parcursul timpului. Din pielea și penele păsărilor se recoltează probe de ADN, necesare pentru studiul diferitor caracteristici ale speciilor de păsări.

Pe parcursul secolelor XVIII-XIX, exploratorii și naturaliștii europeni au creat primele colecții de păsări. Bunăoară, celebrul savant englez Charles Darwin, în timpul călătoriei sale în jurul lumii (1831-1836), a adunat peste 400 de păsări întregi, împreună cu părți ale corpului păsărilor, ouă și cuiburi. În prezent, cele mai mari colecții ornitologice de pe glob se păstrează la Muzeul Național de Istorie Naturală al Institutului Smithsonian (Washington), Muzeul de Istorie Naturală din Florida, cele din Londra și Berlin ș.a. Muzeul Național de Istorie Naturală „Grigore Antipa” din București posedă cea mai completă colecție de păsări din fauna României, precum și specii de pe alte meridiane.

Primele colecții de păsări din Basarabia au fost adunate de Franz Ostermann (1844-1905), naturalist și fotograf austriac, care a activat în spațiul nostru. El s-a remarcat în timpul Expoziției Agricole și Industriale din Chișinău (1889), unde prezenta păsări și animale împăiate din fauna locală. Devenind preparator și custode la Muzeul Agricol al Zemstvei din Basarabia, înființat în același an, Fr. Ostermann a realizat numeroase preparate de păsări, animale și insecte, semințe și plante pentru colecțiile muzeale. El a creat, de asemenea, compoziții ce reconstituiau ambianța naturală în care habitează vietățile (d.ex., compozițiile „Cuiburi de păsări”, „Buha mare și puii”, „Păsări de baltă”, „Fauna din nordul Rusiei”). La

Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală (fostul Muzeu Agricol al Zemstvei) se păstrează o parte din colecția ornitologică a lui Franz Ostermann (Fig. 26). Între păsările împăiate se numără exemplare dispărute din fauna țării noastre – cocoșul de munte, pelicanul comun, cormoranul mic, vulturul pescar, acvila de câmp ș.a.

3. Colecțiile de insecte și animale. Activând în cadrul Muzeului Agricol al Zemstvei, Franz Ostermann a mai pus bazele colecțiilor de insecte și animale. În cilindri din sticlă, umpluți cu alcool, savantul prezenta diferite stadii de dezvoltare a insectei – de la ovul până la insectă matură. Unele dintre exponatele respective se păstrează astăzi la Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală. Instituția mai deține colecția entomologică a savantului Nicolae Zubowsky (1867-1943), care a activat la muzeul nominalizat. Ea cuprinde peste zece mii de insecte (cosași, lăcuste, fluturi, gândaci etc.) colectate în Basarabia, între 1900-1940. Pentru fiecare specie este indicată denumirea științifică, autorul descrierii, localitatea și data colectării. În Republica Moldova, mai avem câteva colecții istorice de insecte (ale savanților Rușinsky și Stepanov), precum și colecții ale entomologilor contemporani. Colecțiile respective ne permit să evaluăm diversitatea insectelor din țara noastră și evoluția faunei de insecte în timp.

Una din cele mai bogate colecții de animale din țara noastră se păstrează la Muzeul de Științe ale Naturii din cadrul Universității de Stat din Moldova. Muzeul deține peste 100.000 de piese – plante, mostre de soluri, roci și minerale, păsări, reptile, pești. Colecțiile s-au format pe parcursul mai multor decenii, din donațiile profesorilor universității, ale studenților aflați la practică, precum și ale absolvenților instituției. Patrimoniul muzeului reflectă natura Moldovei, a diferitor regiuni din fosta URSS, precum și ale altor zone de pe glob. Aici vom regăsi multe specii exotice – pește-sabie, sepie, pisică de mare, pinguin, broască țestoasă, struț etc. Unele specii sunt rare ori au dispărut deja. Aceste bunuri servesc drept material ilustrativ pentru lecțiile de la Facultatea de Biologie și Pedologie. Ele constituie, de asemenea, surse valoroase pentru cercetări în domeniile biologiei, pedologiei, ecologiei.

Bibliografie recomandată:

T. Гейдеман. *Гербарий ботанического сада Академии Наук Молдавской СССР*. В: *Ботанический журнал*, 1976, т. 61, № 2, с. 290-291.

T. Cojuhari, P. Vicol. *Etapetele formării ierbarului Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală*. În: *Buletin Științific. Revistă de Etnografie, Științele Naturii și Muzeologie*. Serie nouă, vol. 32(45), 2020, p. 112-122.

M. Ursu. *Franz Ostermann (1844-1905)*. Chișinău: Reclama, 2004, p. 3-26

M. Ursu, C.Gh. Ciobanu. *Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală. Evoluția în epoca modernă și contemporană*. Vol. I. Chișinău: Cartdidact, 2019, p. 87-99.

Temă pentru lucru individual:

Descrieți și apreciați valoarea unei colecții de științe ale naturii din Republica Moldova sau România. Argumentați importanța colecției pentru societate.

14. FACTORII CE PERICLITEAZĂ INTEGRITATEA PATRIMONIULUI MOBIL

1. Pierderea vestigiilor arheologice.

2. Cartea românească în colecții din străinătate.

3. Destinul nefast al patrimoniului bisericesc basarabean.

1. Pierderea vestigiilor arheologice. Primele colecții de arheologie, istorie și etnografie din spațiul pruto-nistrean au fost constituite în secolul al XIX-lea. Din acest patrimoniu valoros, în prezent, foarte puțin se mai păstrează pe teritoriul Republicii Moldova. Unele piese au ajuns în muzee, instituții culturale și la colecționari privați din străinătate. Pentru o mare parte dintre bunurile culturale nu cunoaștem locul păstrării și dacă au supraviețuit intemperiilor timpului. Între factorii care au determinat pierderea patrimoniului se numără lipsa instituțiilor, cadrului normativ și a specialiștilor care i-ar fi asigurat păstrarea. Cele două războaie mondiale, evenimente politice precum Revoluția bolșevică din 1917 și anexarea Basarabiei de către URSS în 1940, au condus la distrugerea unei părți considerabile din patrimoniul cultural basarabean, la exodul și nimicirea intelectualității din regiune, la întreruperea activităților de colecționare și cercetare a patrimoniului cultural.

În a doua jumătate a sec. al XIX-lea, Natalia Sicard, provenită dintr-o familie de nobili, a înființat la conacul său din Vadul lui Vodă un muzeu de antichități. O bună parte din exponate proveneau din Italia, precum și din Basarabia. Muzeul poseda piese de geologie, exemplare rare de fosile, amprente de animale și plante dispărute, vestigii egiptene, etrusce, ateniene și din coloniile grecești de la țărmul Mării Negre, piese medievale. La începutul sec. XX, N. Sicard se stabilește în Italia, unde a decedat. În anii 1917 și 1918, casa în care se păstra cea mai mare parte a colecțiilor a fost jefuită. Se presupune că o parte din patrimoniu a ajuns în muzeul lui Ion C. Suceanu, căsătorit cu una din fiicele Nataliei Sicard.

În 1870, Ion Casian Suruceanu (1851-1897), arheolog autodidact, întemeiază la Chișinău „Muzeul de antichități ale Pontului Scitic”. Vizitând orașe din nordul Mării Negre, țări europene, precum și Egiptul, I.C. Suruceanu a acumulat o valoroasă colecție arheologică, fiind apreciată de renumiți istorici și filologi ai timpului. Patrimoniul muzeului număra circa 100.000 de piese, între care: antichități egiptene (inclusiv trei mumii), amfore antice, stele grecești, bijuterii, monede, o bogată colecție de carte, picturi. După moartea proprietarului, o parte din colecții a fost vândută muzeului Ermitaj din Sankt-Petersburg, Societății pentru Istorie și Antichități din Odesa, Muzeului de Antichități din Herson și altor instituții. Din patrimoniul faimosului muzeu, în colecțiile publice ale Moldovei se păstrează doar câteva amfore grecești și cărți.

La pierderea irecuperabilă a vestigiilor antice din spațiul pruto-nistean au contribuit și căutătorii de comori. În multe sate circulă povestiri despre comorile ascunse de turci în movile sau în valurile de pământ. Pornind de la aceste legende, căutătorii de comori au săpat, pe parcursul timpului, mulți tumuli cu înmormântări antice. În locul aurului sau argintului râvnit, săpătorii găseau deseori alte obiecte (ceramică, unelte de muncă ș.a.) de care se debarasau, distrugând astfel piese de mare valoare științifică. Fenomenul căutării comorilor continuă până în prezent. Din acest motiv, legislația R. Moldova prevede eliberarea unei autorizații pentru efectuarea săpăturilor arheologice. Permisul obținut îl obligă pe arheolog să utilizeze metode științifice, iar după săpături să prezinte Comisiei arheologice un raport cu rezultatele obținute, fotografii etc. Dacă în rezultatul lucrărilor agricole sau de construcție sunt descoperite vestigii arheologice, muncitorii sunt obligați să sisteze lucrările și să anunțe administrația publică locală, Agenția Națională Arheologică sau Ministerul Culturii. Deteriorarea siturilor arheologice cade sub incidența Codului Penal.

2. Cartea românească în colecții din străinătate. Începând din perioada medievală, cărțile manuscrise și cele tipărite, datorită uzului îndelungat, se deteriorau și se distrugeau treptat. Bibliotecile puteau fi mistuite de incendii, inundații și alte cataclisme. În timpul invaziilor străine, între obiectele jefuite se numărau și cărțile, mai cu seamă, cele ferecate în aur și argint, împodobite cu pietre scumpe. Doar unele cărți se întorceau în lăcașele de origine, fiind răscumpărate de creștini pe bani grei.

Unele mănăstiri românești au fost închinat de domnitori lăcașelor sfinte din Balcani și Orientul Apropiat. Sub administrația monahilor străini, cărțile românești ajungeau în mănăstiri de pe Muntele Athos, din Grecia, Orient etc. Înstrăinarea patrimoniului de carte veche s-a datorat și exodului cărturarilor locali. În 1686, Mitropolitul Dosoftei se refugiază în

Polonia, luând cu sine documente, cărți și odoare ale Mitropoliei Moldovei, cărora ulterior li s-a pierdut urma. Nicolae Milescu Spătarul și Dimitrie Cantemir au dus cu sine în Rusia bibliotecile lor, acumulate pe parcursul deceniilor, precum și manuscrisele propriilor opere.

Între sec. XIX – începutul sec. XX, capătă amploare colecționarea codicelor medievale și a vechilor tipărituri. Universitățile ruse își trimiteau discipolii în călătorii de studiu în sud-estul Europei, inclusiv în Țările Române. Aceștia se întorceau cu mari colecții de carte și alte materiale rare, care ulterior ajungeau în bibliotecile universitare și imperiale. De multe ori, colecționarii procurau cărțile la un preț simbolic sau chiar le sustrăgeau din anticariate, mănăstiri și schituri. În Basarabia, unii ierarhi ruși, care au deținut funcția de episcopi, se întorceau în Rusia cu bogate colecții de rarități, inclusiv cărți. Multe din aceste colecții, numărând mii de exemplare și neavând condiții adecvate de păstrare, erau fie vândute, fie dăruite marilor biblioteci, muzee și arhive din imperiu. Alte colecții, mai ales ale instituțiilor ecleziastice, au fost confiscate în urma evenimentelor din 1917-1920 din Rusia și trecute în posesia instituțiilor de stat. Unele relicve s-au pierdut, au fost distruse ori sustrate.

În perioada 1944-1962, autoritățile sovietice au închis mai multe mănăstiri din Basarabia, concomitent distrugând ori furând fondul de carte. Biblioteca Universității de Stat „M. V. Lomonosov” din Moscova a organizat, în 1973-1974, respectiv, 1987, două expediții de colectare a valorilor bibliofile, în RSS Moldovenească și în regiunea Odesa. În rezultat, în biblioteca universității moscovite a luat naștere o „colecție moldo-ucraineană”, cuprinzând codice și tipărituri vechi din secolele XVI-XIX.

Din cele circa 20 de manuscrise copiate de celebrul caligraf și miniaturist Gavriil Uric, 8 se păstrează în colecții din România, 1 – în Republica Moldova, iar 10 – în străinătate. Dintre 84 de manuscrise slavo-române datând din timpul lui Ștefan cel Mare, păstrate până în prezent, 38 se află în România, iar alte 46 – în străinătate. Din 25 de codice copiate de mitropolitul Anastasie Crimca, ultimul mare miniaturist și caligraf de limbă slavonă din Țara Moldovei, în România se păstrează doar 9, iar în străinătate – 16. Toate aceste manuscrise se disting prin bogate ferecături în aur și argint, prin eleganța scriiturii și ornamentelor, fiind capodopere ale culturii universale.

3. Destinul nefast al patrimoniului bisericesc basarabean. Muzeul bisericesc din Chișinău, înființat în 1906, a deținut cel mai bogat patrimoniu de obiecte de cult din istoria Basarabiei. Ocuparea provinciei de către armata sovietică, la 28 iunie 1940, a pecetluit destinul Muzeului bisericesc. Cele mai prețioase obiecte din muzeu (mitra cu briliante a mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, scrisorile lui A. Pușkin, manuscrise slave, tipărituri

rare și icoane) au fost confiscate de noua administrație, probabil completând ulterior fondurile muzeelor din Rusia. Restul obiectelor au fost prădate, altele profanate, iar camerele muzeului – eliberate și curățate. Însăși Casa Eparhială, unde se afla sediul muzeului, una din cele mai frumoase clădiri ale Chișinăului, a fost incendiată și distrusă.

După revenirea administrației românești, în august 1941, în eparhii a fost emisă o circulară prin care obiectele de valoare istorică și arheologică urmau a fi predate pentru a reînființa Muzeul bisericesc. Au fost readuse unele obiecte salvate în urma bombardamentelor și incendierii Casei Eparhiale. Acestea au fost completate cu noi achiziții: veșminte, coperte de Evanghelii în metal, covoare moldovenești. Muzeul bisericesc este inaugurat în noiembrie 1942, fiind adăpostit în Soborul vechi, unde se afla și Palatul Mitropolitan. În funcția de custode al muzeului a fost numit preotul și istoricul Paul Mihail.

Evenimentele de pe frontul de est au impus curând încetarea activității instituției. În martie 1944, lăzile cu patrimoniul Muzeului bisericesc sunt evacuate la Craiova, iar după bombardamentul orașului, au fost transportate la schitul Plopșor, situat în apropierea urbei. Dar în toamna anului 1944, conform Convenției de Armistițiu între România și Aliați, patrimoniul Muzeului bisericesc este predat autorităților sovietice. Se păstrează o listă a inventarului muzeal predat în 1944, dar soarta pieselor propriu-zise rămâne incertă.

Regimul comunist de la Chișinău a încercat, încă în 1940, să înființeze un muzeu antireligios. În acest sens, a început colectarea patrimoniului, dar deschiderea muzeului a fost zădărnicită de atacul Germaniei naziste asupra URSS, la 22 iunie 1941. Soarta patrimoniului muzeului antireligios nu este cunoscută. Abia în 1978, în capitală este deschis *Muzeul republican de ateism științific*. În baza materialelor arheologice, etnografice, a obiectelor de cult ș.a., era prezentată originea religiilor și rolul lor (negativ) în societate. În 1990, instituția este redenumită în *Muzeul republican de istorie a religiei*. Expoziția trebuia să reflecte istoria religiilor lumii, locul religiei în cultura umanității, istoria Bisericii creștine din Moldova, începând din sec. al XIX-lea până în prezent. Însă aceste intenții nu au fost realizate. Muzeul a fost lichidat în 1991, iar patrimoniul său a fost transferat Muzeului Național de Istorie a Moldovei. În pofida concepțiilor politizate puse la baza *Muzeului republican de ateism științific*, instituția a avut meritul de a salva cel puțin o parte din patrimoniul bisericesc basarabean.

Bibliografie recomandată:

N. Chetragu. *Din istoria arheologiei Moldovei*. Chișinău: Știința, 1994, p. 44-105.

A. Eșanu, V. Eșanu. *Dispersarea patrimoniului de carte veche românească (sec. XIX-XX). Colecții și colecționari din străinătate*. În: *Magazin bibliologic*, nr. 1-4, 2014, p. 43-49.

V. Pelin. *Manuscrise românești din sec. XIII-XIX în colecții străine (Rusia, Ucraina, Bielorusia)*. Chișinău: Știința, 2017, p. 11-13.

Gh. Nicolaev. *Vânătoare de patrimoniu cultural în RSSM și Republica Moldova*. În: *Anuarul Institutului de Istorie. Materialele sesiunii științifice anuale, 21 decembrie 2017*. Vol. 7. Chișinău: Institutul de Istorie, 2018, p. 319-350. Disponibil online: <http://historyinstitute.md/index.php/ro/publicatii/anuarul>

Muzeul bisericesc din Chișinău – geneză, împliniri, pribegii. Materialele Conferinței organizate cu prilejul a 100 de ani de la fondarea primei instituții muzeale bisericești din Basarabia. Chișinău: Reclama, 2006, p. 5-34

Temă pentru lucru individual:

Analizați consecințele înstrăinării patrimoniului cultural mobil de pe teritoriul Republicii Moldova. Aduceți exemple concrete.

15. NORME LEGALE PENTRU PROTEJAREA PATRIMONIULUI MOBIL

1. Legea patrimoniului cultural mobil.

2. Legea muzeelor.

3. Legea arhivelor și cea a bibliotecilor.

1. Legea patrimoniului cultural mobil. Pe plan internațional, UNESCO a adoptat câteva documente privind protejarea patrimoniului cultural mobil: *Convenția referitor la măsurile ce urmează a fi luate pentru interzicerea și împiedicarea operațiunilor ilicite de import, export și transfer de proprietate ale bunurilor culturale* (1970); *Recomandarea UNESCO privind protecția bunurilor culturale mobile* (1978). Documentele respective conțin norme care, fiind preluate în legislația țărilor lumii, trebuie să asigure protejarea bunurilor mobile, precum și valorificarea lor în beneficiul societății. Unele din prevederile lor se regăsesc și în legislația Republicii Moldova. În 2011, Parlamentul de la Chișinău a adoptat *Legea privind protejarea patrimoniului cultural național mobil*. După cum se menționează în *Lege*, de protecția statului beneficiază „bunurile culturale mobile, având valoare deosebită sau excepțională, reprezentând mărturii materiale ale evoluției mediului natural și ale relației omului cu acest mediu, mărturii ale potențialului creator uman”. Piesele de patrimoniu mobil

se pot încadra în una din următoarele categorii: bunuri arheologice și istorico-documentare, bunuri cu semnificație artistică, etnografică, științifică, tehnică și memorialistică.

Ministerul Culturii menține și completează periodic *Registrul Patrimoniului Cultural Național Mobil*. Experții acreditați determină valoarea istorică, culturală și bănească a diferitor bunuri mobile, stabilesc din ce categorie fac parte și le propun pentru înscriere în acest *Registru*. Procedura de înscriere în *Registru* se numește *clasare*. Bunurile având o valoare excepțională pentru umanitate sunt clasate în categoria „Tezaur”, iar cele cu valoare deosebită pentru republică – în categoria „Fond”. *Registrul* se completează în baza registrelor din muzee, alte instituții deținătoare de patrimoniu, precum și ale proprietarilor privați.

Toate bunurile clasate, care se află în proprietatea statului, sunt inalienabile. Instituțiile care gestionează bunurile respective pot doar să le împrumute temporar altor instituții din țară și de peste hotare, pentru organizarea expozițiilor, investigații de laborator, restaurare sau expertizare. Persoanele private, care dețin bunuri clasate în categoria „Fond”, pot să le scoată din țară definitiv, în schimbul unor piese unice sau rare pentru Republica Moldova. Dar piesele din categoria „Tezaur”, chiar dacă aparțin persoanelor private, pot fi duse peste hotare doar temporar. Creațiile contemporane de artă plastică, piesele de artizanat ș.a., pot fi exportate din țară fără autorizație.

În afară de legea sus-menționată, cu caracter general, există și alte legi ce vizează categorii distincte de patrimoniu mobil: *Legea privind Fondul Arhivistic al Republicii Moldova*, *Legea muzeelor*, *Legea privind protejerea patrimoniului arheologic*, *Legea cu privire la biblioteci*.

2. Legea muzeelor. Muzeele se numără între principalele instituții ce au misiunea de a colecta, păstra, cerceta, valorifica piesele de patrimoniu, în plan științific și cultural. Potrivit prevederilor *Legii muzeelor* (2002), muzeele pot deține bunuri mobile (creații de artă plastică, manuscrise, cărți, arme, numismatică etc.), precum și imobile (clădiri istorice, monumente de arhitectură, case memoriale, rezervații naturale). Patrimoniul muzeal este inalienabil. Odată înscrisă în registrele muzeale, o piesă nu poate fi restituită foștilor proprietari. Piesele muzeale nu pot fi exportate definitiv peste hotare. Ele pot fi scoase din țară doar temporar, pentru a participa la expoziții, a fi supuse expertizării ori restaurării, cu acordul Ministerului Culturii. Bunurile din patrimoniul muzeal pot fi utilizate doar în condiții care le asigură securitatea deplină. Nu putem, bunăoară, îmbrăca actorii unui spectacol cu piese de vestimentație din muzeu. Este interzisă folosirea mobilierului și a veselei muzeale pentru a amenaja un restaurant etc.

Muzeele își pot completa colecțiile achiziționând piese de patrimoniu. Pot primi asemenea piese în calitate de donații din partea cetățenilor sau a instituțiilor. Bunurile de patrimoniu pot fi transferate unui muzeu, după desființarea altui muzeu. Dacă autoritățile vamale sau alte organe de drept confiscă bunuri cu valoare patrimonială, ele, de asemenea, vor fi transmise spre păstrare muzeelor. Tot muzeelor le sunt transmise bunurile ce au trecut în proprietatea statului (prin moștenire sau în urma deciziei instanței judiciare), tezaurele arheologice și alte bunuri culturale descoperite pe teritoriul republicii.

Conform legii amintite, muzeele au misiunea de a-și completa colecțiile, conform profilului muzeului (istorie, etnografie, arte plastice, literatură, științe ale naturii etc.). Ele trebuie să asigure conservarea pieselor de patrimoniu, pentru a rezista în timp. Obiectele pot fi restaurate doar de specialiști autorizați. Între misiunile muzeului se mai numără cercetarea patrimoniului, publicarea lucrărilor științifice și de popularizare, organizarea evenimentelor culturale și științifice pentru a promova acest patrimoniu și a fortifica spiritul comunitar.

3. Legea arhivelor și cea a bibliotecilor. În afară de muzee, anumite categorii de patrimoniu cultural mobil (acte, manuscrise, cărți, fotografii, înregistrări audio și video) se păstrează în arhive. Potrivit *Legii privind Fondul Arhivistic al Republicii Moldova* (1992), fondul respectiv include arhivele de stat, ale organizațiilor obștești, persoanelor fizice și chiar arhive, documente din străinătate, care au fost scoase de pe teritoriul republicii. Păstrarea documentelor de arhivă e considerată o datorie a tuturor instituțiilor, organizațiilor și persoanelor fizice. Fondul Arhivistic al Republicii Moldova, menționează autorii legii, „este parte componentă a patrimoniului național și reflectă procesele dezvoltării social-politice, statale, economice și social-culturale a poporului nostru, a grupurilor etnice care au locuit și care locuiesc în Republică”.

Documentele din arhivele de stat reprezintă proprietatea statului. Ele nu pot fi vândute, schimbate, ci doar consultate. Statul poate lua în proprietate arhiva unei persoane private cu consimțământul acesteia. Dacă un document sau o întreagă arhivă, aparținând unei persoane, este vândută, statul are prioritate la cumpărarea lor. În proprietatea statului trec documentele și arhivele atunci când proprietarul nu poate fi găsit sau dreptul lui de proprietate s-a pierdut. Potrivit aceleiași legii, Guvernul trebuie să sprijine restituirea documentelor de arhivă ale Republicii Moldova, care se află peste hotare.

Bibliotecile sunt, de asemenea, instituții ce au în gestiune valori ale patrimoniului cultural. În conformitate cu *Legea cu privire la biblioteci* (2017), sunt considerate *documente de bibliotecă* obiectele materiale ce conțin informații în diverse formate (scris, tipărit,

audiovizual, electronic), sunt luate la evidență, se află în colecții de bibliotecă ori pot fi accesate la distanță. Din patrimoniul național de documente de bibliotecă fac parte: cărțile editate până la 1850 și manuscrisele; documentele de bibliotecă apărute între 1851-1960, care au intrat în istoria literaturii, a culturii naționale și universale; documentele de după 1960 care au o ținută grafică deosebită, edițiile jubiliare, cele însoțite de autografe și ex-librisuri; documentele ce constituie depozitul legal (exemplare ale tuturor documentelor publicate în republică); eventual, alte documente. Prin intermediul acestor valori de patrimoniu, bibliotecile trebuie să promoveze o societate deschisă și incluzivă, să sprijine pluralitatea culturilor, să contribuie la procesul de educație și cercetare. Biblioteca Națională a Republicii Moldova este obligată să mențină Biblioteca Națională Digitală „Moldavica”. Aceasta oferă publicului acces, în format electronic, la documente din patrimoniul cultural național mobil, care se păstrează în biblioteci, arhive și muzee.

Bibliografie recomandată:

Protecția juridică a patrimoniului arheologic. Culegere de acte normative și convenții internaționale. Coord.: S. Musteață. Chișinău: Editura Ruxanda, 2010, p. 18-25, 47-55.

www.mc.gov.md

www.moldavica.bnrm.md

Temă pentru lucru individual:

Elaborați o listă de acțiuni pe care le poate întreprinde un simplu cetățean pentru a salva obiecte cu valoare de patrimoniu.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Lucrări generale despre patrimoniul cultural

1. Audrerie, D. *La notion et la protection du patrimoine*. Paris: PUF, 1997. Disponibil parțial online: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k48085606/f7.item.texteImage>
2. Babelon, J.-P., Chastel, A. *La notion de patrimoine*. Paris: Liana Levi, 1994.
3. Choay, F. *Alegoria patrimoniului*. București: Editura Simetria, 1998. Disponibil online: https://www.academia.edu/7756577/Fran%C3%A7oise_Choay_Alegoria_Patrimoniului
4. *Key concepts of museology*. Paris, 2010.
5. Lazea, A. *Pentru o antropologie a patrimoniului și patrimonializării. Perspective asupra monumentelor istorice în România*. Iași: Lumen, 2012.
6. Lowenthal, D. *The Past is a foreign Country - revisited*. Cambridge University Press, 2015 (trad. rom.: Lowenthal, D. *Trecutul e o țară străină*. București: Editura Curtea Veche, 2002).
7. Lowenthal, D. *The Heritage Crusade and the Spoils of History*. Cambridge University Press, 2009.
8. Mihalache, A. *Pentru o istorie culturală a ideii de patrimoniu*. În: *Xenopoliana*, anul XI, 2003, nr. 3-4, p. 158-179. Disponibil online: http://adxenopol.academiaromana-is.ro/xenopolitana/xeno_03_34/xeno_03_34_12.pdf
9. Mihalache, A. *Contribuții la istoria ideii de patrimoniu. Surse, evoluții, interpretări*. Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2014.
10. Opreș, I. *Colecționism, muzeologizare, patrimonializare*. București: Editura Oscar Print, 2013. Disponibil online: <https://biblioteca-digitala.ro/?volum=4560-colectionism-muzeologizare-patrimonializare-muzeul-national-de-istorie-a-romaniei-muzeul-viticulturii-si-pomiculturii-golesti-centrul-national-de--ii-2013>
11. Opreș, I. *Ocrotirea patrimoniului cultural. Tradiții, destin, valoare*. București: Editura Meridiane, 1986. Disponibil online: <https://biblioteca-digitala.ro/?volum=4384-ocrotirea-patrimoniului-cultural--1986>
12. Opreș, I. ș.a. *Ghid de bune practici în protejarea și promovarea patrimoniului cultural rural*. București: Institutul Național al Patrimoniului, 2012. Disponibil online: <https://biblioteca-digitala.ro/?volum=3996-ghid-de-bune-practici-in-protejarea-si-promovarea-patrimoniului-cultural-rural-institutul-national-al-patrimoniului--2012>
13. Ploșniță, E., Ursu, M. *Enciclopedia muzeologiei din Republica Moldova*. Chișinău: Tyragetia, 2011.

14. Tilden, F. *Interpreting our Heritage*. 3d ed. University of North Carolina Press, 1977.

Sinteze, monografii și articole despre patrimoniul cultural al Republicii Moldova

15. Alexandru Plămădeală – un promotor al frumuseții clasice. Selecție, prefață, tabel cronologic și coordonare de V. Malanetchi. Chișinău: Știința, 2020.

16. Bălan, P. *Icoana sufletului nostru*. Chișinău: Hyperion, 1992.

17. Bălan, P. *Rugă pentru Neam. Artă moldovenească din secolele XIV-XX*. Chișinău: Lumina, 2015.

18. Boldureanu, A., Matveev, S. *Patrimoniul numismatic al Republicii Moldova. Istorie și legendă*. Chișinău: Lexon-Prim, 2018.

19. Buzilă, V. *Arta tradițională din Republica Moldova*. Chișinău: Cartier, 2018.

20. Buzilă, V. *Costumul popular din Republica Moldova. Ghid practic*. Chișinău: Reclama SA, 2011.

21. Buzilă, V. *Covoare basarabene. Din colecția Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală – Republica Moldova*. București: Editura Institutului Cultural Român, 2012.

22. Buzilă, V. *Retorică vestimentară: cămașa cu altiță*. Chișinău: Lexon-Prim, 2022

23. *Cartea Moldovei (sec. XVII – înc. sec. XX). Ediții vechi (sec. XVII – înc. sec. XIX). Catalog general*. Chișinău: Știința, 1990.

24. *Cartea Moldovei (sec. XVII – înc. sec. XX). Ediții cu caractere chirilice (sec. XIX – înc. sec. XX). Catalog general*. Chișinău: Știința, 1992.

25. Cereteu, I. *Cartea bisericească în mănăstirile din Republica Moldova. Ediție Enciclopedică*. Chișinău: S.n., 2016.

26. Cereteu, I. *Valori cărțurărești din Biblioteca Mănăstirii Noul Neamț (tipărituri din secolele XVI-XX)*. Chișinău: Lexon-Prim, 2021.

27. Ciobanu, A., Ciobanu, C. Gh. *Istoricul cartofiliei basarabene. Catalog cartofil ilustrat*. Vol. I (Perioada 1896-1917). Chișinău: Cartdidact, 2018; vol. II (Perioada interbelică 1918-1944), fasc. I. Chișinău: Cartdidact, 2020.

28. Ciobanu, C. Gh., Godorozea, M. *Retrospectivă poștal-filatelică*. Vol. 1-7. Chișinău: Gunivas, 2005-2020.

29. Ciobanu, A., Ciobanu, C. Gh. *Alexander-Wilhelm Wolkenberg – primul editor cartofil din Basarabia*. Chișinău: S.n., 2014.

30. Ciobanu C.I., Zbârnea T. *Muzeul Național de Artă al Moldovei. Colecția de Pictură Națională*. Chișinău, f.a.

31. Ciobanu, C.Gh., Ursu, M. *Evoluția rețelei muzeale din Republica Moldova*. Chișinău: S.n., 2014.
32. Ciocanu, M. *Cartea etnografului. Colecții muzeale, obiceiuri și tradiții populare*. Chișinău: Cartdidact, 2019.
33. M. Ciocanu. *Ștergere moldovenești (sf. sec. XIX – înc. sec. XX). Colecțiile muzeului. Catalog*. Chișinău: Editura Lyceum, 2003.
34. Colesnic, I. *Alexandru Plămădeală și lecția de veșnicie*. Chișinău: Cartier, 2021.
35. Condraticova L. *Arta bijuteriilor din Moldova*. Iași: Lumen, 2010.
36. Condraticova, L. *Arta metalelor din Basarabia (sec. XIX – prima jum. a sec. XX)*. Chișinău: Institutul Patrimoniului Cultural, 2017.
37. Florea, V. *Istoria artei românești veche și medievală*. Chișinău: Hyperion, 1991.
38. *Ghidul arhivelor din Republica Moldova*. Resp. de ediție: M. Tașcă. Chișinău: Pontos, 2011.
39. Grițco, A. *Popas în timp. Catalog de carte poștală ilustrată*. Chișinău: Bons Offices, 2006.
40. Hâncu, I. *Vetre strămoșești din Republica Moldova*. Chișinău: Știința, 2003.
41. *Mărturii ale trecutului. Далекое – близкое. These remote near ages*. Alcăt. Vs. Markevici. Chișinău: Timpul, 1985.
42. *Moneda în Republica Moldova*. Coord.: A. Boldureanu, E. Nicolae. Chișinău: Biblioteca Științifică Centrală „A. Lupan” (Institut), 2015.
43. *Muzeul bisericesc din Chișinău – geneză, împliniri, pribegii. Materialele Conferinței organizate cu prilejul a 100 de ani de la fondarea primei instituții muzeale bisericești din Basarabia*. Chișinău: EcoEtnoMuseum, 2006.
44. Niculiță, A. *Piese de giuvaiererie antică din colecțiile Muzeului Național de Istorie a Moldovei*. Chișinău: S.n., 2018.
45. *Noi tendințe în protecția și promovarea patrimoniului cultural național și european. Materialele Conferinței științifice, 27-28 septembrie 2013*. Chișinău: Pontos, 2013.
46. *Patrimoniul cultural național ca resursă pentru o dezvoltare durabilă a Republicii Moldova*. Coord. V. Ghilaș, A. Dolghi. Vol. I. Chișinău: S.n., 2019.
47. Pelin, V. *Manuscrise românești din sec. XIII-XIX în colecții străine (Rusia, Ucraina, Bielorusia)*. Catalog. Chișinău: Știința, 2017.
48. Ploșniță, E. *Muzeul basarabean în fluxul istoriei*. Chișinău: Civitas, 1998.
49. Postolachi V. *Avifauna Republicii Moldova reprezentată în colecția Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală*. Chișinău, 2004.

50. Potârniche, M. *Antologia fotografiei basarabene*, Chișinău: Princeps, 2014.
51. *Protecția juridică a patrimoniului arheologic în Republica Moldova. Culegere de acte normative și convenții internaționale*. Coord.: S. Musteață. Chișinău: Editura Ruxanda, 2010.
52. *Republica Moldova. Ediție enciclopedică*. Chișinău: Enciclopedia Moldovei, 2009.
53. *Republica Moldova: patrimonial*. Alcăt.: I. Mânăscuță. Chișinău: Princeps, 2011.
54. Simonescu, D., Buluță, Gh. *Scurtă istorie a cărții românești*. Cu un capitol despre *Cartea românească în Basarabia* de Iurie Colesnic. București: Demiurg, 1994.
55. Stăvilă, T., Ciobanu, C.I. *Icoane vechi din colecții basarabene*. Chișinău: Editura Arc, 2000.
56. Stăvilă, T., Ciobanu, C.I. *Patrimoniul cultural al Republicii Moldova*. Chișinău: : Editura Arc, 1999; ediția a II-a, 2014.
57. Stăvilă, T. *Artele frumoase din Basarabia în secolul al XX-lea*. 2 vol. Chișinău: Editura Arc, 2019-2020.
58. Stăvilă, T. *Icoana basarabească din secolul XIX*. Chișinău: Editura Arc, 2011.
59. Stăvilă, T. *Muzeul Național de Artă al Moldovei. Galeria de artă europeană*. Chișinău: Editura Arc, 2022.
60. Stoica, G., Petrescu, P. *Dicționar de artă populară*. București: Editura Enciclopedică, 1996.
61. Șofranksy, Z. *Ștergarul tradițional moldovenesc*. București/Chișinău: Vavila Edinf SRL, 2002.
62. Ursu M., Ciobanu C.Gh. *Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală. Evoluția în epoca modernă și contemporană*. Vol. I-II. Chișinău: Lexon-Prim, 2019, 2022.
63. *Большая иллюстрированная энциклопедия древностей* / Д. Гейдова, Я. Дурдик и др. Прага: Артия, 1988.

Surse Internet:

www.mc.gov.md

www.unesco.org

www.cimec.ro

www.si.edu

www.istoriesinumismatica.wordpress.com

www.orasulmeuchisinau.wordpress.com

www.moldavica.bnrm.md

www.tiparituriromanesti.wordpress.com

www.carterarasiveche.blogspot.com

www.arhiva.gov.md

www.medievalia.com.ro

www.bessarabica.info

ILUSTRĂȚII

**Fig. 1. Vas-amforă (3900-3800 î.Hr.), Cultura Cucuteni-Tripolie, s. Sofia, r. Drochia.
Deținător și foto: Muzeul Național de Istorie a Moldovei.**

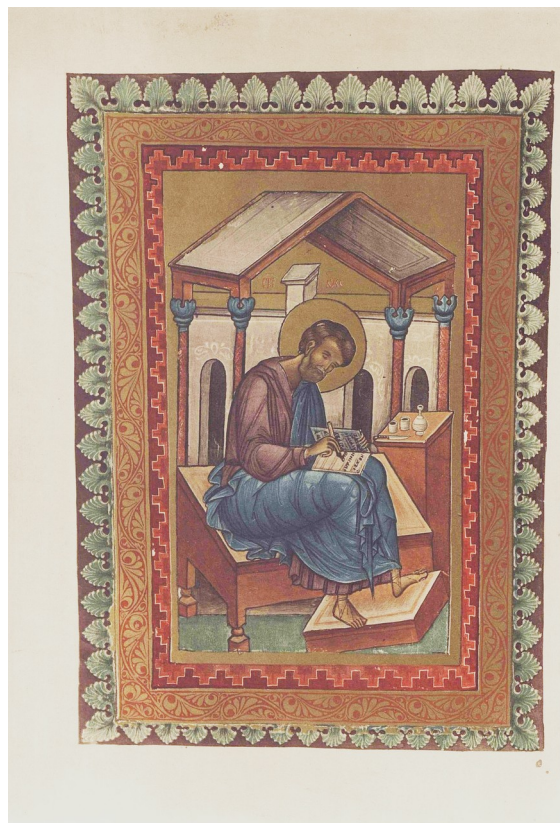
**Fig. 2. Opaț grecesc, sec. IV î.Hr., s. Olănești, r. Ștefan Vodă.
Deținător și foto: Muzeul Național de Istorie a Moldovei.**

Fig. 3. Drahmă de Histria (avers și revers)
(după www.istoriesinumismatica.wordpress.com)

Fig. 4. Grosz din Moldova medievală (avers și revers)

Fig. 5. File din Tetraevanghelul doamnei Marina (1429), copiat de Gavriil Uric.

(după I. Bianu. *Documente de artă românească din manuscrise vechi*. Fasc. 1.

București: University Press, Oxford, 1922, Tab. II, VI).

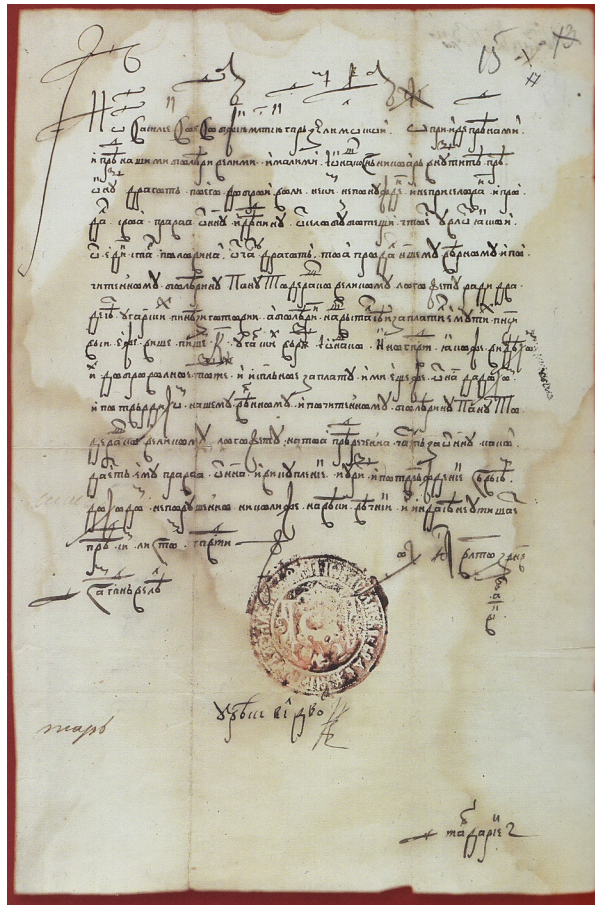

Fig. 6. Document de la Vasile Lupu (1644). Arhiva Națională a Republicii Moldova.
 (după Documente medievale slavo-române din patrimoniul arhivistic al Republicii Moldova / alcăt. D. Dragnev, E. Frumosu ș.a. Chișinău: Lexon-Prim, 2021, p. 146)

Fig. 7. Timbrul „cap de bour”.

Fig. 8. Timbru emis de Zemstva din Soroca.

Fig. 9. Carte poștală basarabeană, editată de Al.-W. Wolkenberg.

Fig. 10. Vladimir Ocușco (1862-1919). *La arat.*

(după T. Stavilă. *Arta plastică modernă din Basarabia (1887-1940).*

Chișinău: Știința, 2000, [fig.] 114)

Din colecțiile Muzeului Național de Artă al Moldovei

Fig. 11. Kitagawa Utamaro (1753-1806), *Sugoroku*.

(după Muzeul Național de Artă al Moldovei. Chișinău: S.n., 2016, p. 64)

Fig. 12. *Maica Domnului Hodighitria* (sec. XVI).

Din colecțiile Muzeului Național de Artă al Moldovei (după www.mnam.md).

Fig. 13. Zugravul M. Leontovici, *Sfântul Gheorghe ucigând balaurul* (1806).
Din colecțiile Muzeului Național de Artă al Moldovei (după www.mnam.md).

Fig. 14. *Pluguri de lemn, cu brăzdare de fier, unelte de muncă, ulcioare, coș de papură.*
Expoziția permanentă a Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală.

Fig. 15. Burlui.

Fig. 16. Vas-tortar.

Deținător și foto: Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală.

Fig. 17. Costum tradițional pentru femei.

Fig. 18. Costum tradițional pentru bărbați.

Deținător și foto: Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală.

Fig. 19-20. Scoarțe tradiționale basarabene.

Deținător și foto: Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală.

Fig. 21. Orologiu „Gustav Becker”.

Fig. 22. Ceas pentru șemineu „Gustav Becker”.

Fig. 23. Farfurie a fabricii Kuznetov.

Fig. 24. Scoruş de munte.

Fig. 25. Coşaci pubiflor.

Din ierbarul Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală.

Fig. 26. *Vultur pleşuv sur*.

Deţinător și foto: Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală.